

Christopher Pichonnier

Franciaország és Magyarország (1989–2004)

Ez a francia¹ és magyar² forrásanyagra egyaránt épülő cikk a két állam közötti kapcsolatok szorosabbra fűzésének elemzését próbálja nyújtani a 20. és a 21. század fordulóján. A legyőzendő sztereotípiákkal szembesülve azt kell megértenünk, hogy az 1989 és 2004 közötti évek hogyan változtatták meg a francia–magyar kapcsolatok jellegét. Ennek megválaszolására két fő irányt követtünk. A kezdeti időszakot tekintve, a Franciaországtól keletre fekvő országok fellendülését célzó politika elemzését adjuk, benne Magyarország helyének meghatározásával az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, majd pedig a két állam közötti kapcsolatok fejlődését tanulmányozzuk, az Európai Gazdasági Közösség – majd az Unió – kibővítési folyamatának fényében.

A francia–magyar kapcsolatok megújított keretei

Új idők szelei Európa felett

Azok a változások, amelyek az 1980-as évek legvégén az egész európai kontinensen végbementek, a francia–magyar kapcsolatok jellegét és dimenzióit is érintették. Egyfelől a szovjet birodalom fokozatos összeomlása – majd az ezt követő demokratizálódási és liberalizálódási folyamat Kelet-Európában –, másfelől pedig Németország újraegyesítése jelentette a legfontosabb világszintű geopolitikai változást a második világháború vége óta. François Mitterrand elnök nem tévedett, amikor 1990 szeptemberében Prágában kijelentette: „Kontinensünk életében egy új korszak vette kezdetét.”³ Franciaország, amely addig főként az Európai Gazdasági Közösség (EGK) fejlesztésére, és ezen belül is az egységes piac ambiciózus tervére fordította figyelmét, az 1989–1991-es évek gyors és elsöprő erejű történései hatására „hirtelen az események sűrűjében”⁴ találta magát. Igaz ugyan, hogy

¹ Többek között az alábbiakról szóló archívumok: Mitterrand (SAG4) és Chirac (SAG5) elnökről, a miniszterelnököktől kezdve (Michel Rocard-tól Lionel Jospin-ig) Pierrefit-sur-Seine-ig, a Külügyminisztériumtól a Courneuve-ig (Magyarország sorozat 1986–1990 és 1991–1995), a Nemzetgyűlésről és a Szenátusról.

² Főként a Franciaország és Magyarország közötti kapcsolatokról szóló dokumentumok, az 1988–1995 közötti időszakra vonatkozóan, az Országos Magyar Levéltárban, valamint a magyar Külügyminisztérium levéltárának dokumentumai az 1996–2000 közötti időszakról.

³ IFM (François Mitterrand Intézet), François Mitterrand-nak a csehszlovák szövetségi parlament előtt tartott beszéde a kibővített Európa kilátásairól, amely a kelet-európai országokat egy konföderáció keretében integrálná. Prága, 1990. szeptember 13.

⁴ VÉDRINE–MUSITELLI 1991, 165–177.

Párizs, De Gaulle tábornoktól François Mitterrand-ig már régóta kívánta a jaltai rendszer bukását, ám erre valójában mégsem volt felkészülve. A francia kormány és a francia diplomácia valójában teljesen elégedett volt a hidegháborús helyzettel, amelynek egyik meghatározó eleme az amerikai befolyás alatt álló Egyesült Királyság volt, amely hosszú időn át az EGK-n kívül foglalt helyet, majd nem túl nagy lelkesedéssel vett részt a fejlesztésében; a másik fontos elemként pedig a kettévágott Németországot említhetjük meg, amely a múltja miatt bűnhődött. A két ország kontextusában válhatott a francia főváros a Közös Piac politikai és diplomáciai életének fő tényezőjévé az 1970-es és az 1980-as években. Egyértelmű, hogy Párizs érdeklődve figyelte a demokrácia első rezdüléseit az 1980-as években a kelet-európai országokban. Azonban még semmilyen következtetést nem lehetett levonni a közelgő események bekövetkezésének várható idejéről, azok erejéről és kiterjedtségéről. Az 1989–1991-es események, vagyis „a kiegyensúlyozott egyensúlytalanság”⁵ vége arra készítette Franciaországot, hogy átgondolja európai politikáját, és újratervezze jelenlétének elemeit Közép- és Kelet-Európában. Ám az európai megmozdulások nagy kihívást jelentettek, és Párizs tisztában is volt a várható nehézségekkel, amint azt Mitterrand elnök 1989. október 25-én, az Európai Parlament előtt Strasbourgban megfogalmazta:

„A régi rendet jól ismertük. Együtt éltünk vele. Megtaláltuk benne a kapaszkodókat, mondanák a sportolók, a szabályokat, mondanák a jogászok, vagyis a szokásos dolgokat, egészen egyszerűen. Az új, elengedhetetlenül fontos egyensúly megteremtéséhez szükség lesz egy jókora adag képzelőerőre, akaratra, erőfeszítésre és folytonosságra, amit kevés generáció ismert előttünk [...] az egyik egyensúlyi állapotból a másikba jutás, amint ez most is történik, zökkenőkkel teli átmenetet, visszaeséseket, zavarokat és válságokat feltételez. Vajon fel vagyunk erre készülve? Vajon nem arra vagyunk hajlamosak, hogy csak a fényes horizontot lássuk kitárulni anélkül, hogy belegondolnánk: az emberi dolgok itt a földön nem így rendeződnek el?”⁶

E felbolydult és bonyolult körülmények között Párizs úgy döntött, hogy megerősíti és meggyorsítja kétoldalú közeledését a közép- és kelet-európai országok többségéhez, főként ahhoz a „két országhoz, [amely] a változások élenjáró szereplőjeként emelkedett ki: Lengyelországhoz és Magyarországhoz”.⁷ Párizs tehát egyik kiemelt partnerének választotta Magyarországot Kelet-Európában, és e döntés következtében minden téren megszilárdította vele a kapcsolatait.

A francia jelenlét erősödése Kelet-Európában és Magyarországon

François Mitterrand legfőbb tanácsadói szerint az államfőben először 1988 elején merült fel a szándék, hogy megerősítse a francia jelenlétet Közép-Európában.⁸ Ez egy olyan időszakban történt, amikor „a másik Európa” a jelek szerint „viszonylag kedvező perióduson” ment keresztül.⁹ Hubert Védrine, az elnök volt szóvivője erről így írt: „az elnök az újráválasztása

⁵ HOFFMAN 2000, 307–317.

⁶ IFM, François Mitterrand beszéde az Európai Parlament előtt, Strasbourg, 1989. október 25.

⁷ Uo.

⁸ Roland Dumas visszaemlékezése szerint már 1985-ben felmerült „egy új kelet-európai politika” szükségességének gondolata. DUMAS 2011, 252.

⁹ VÉDRINE 1996, 452.

előtt többször is említette Roland Dumas-nak, Jean-Louis Biancónak, Jacques Attalinak vagy [neki], hogy Kelet-Európa minden országába el szeretne látogatni”.¹⁰ A francia külügyminiszter, Roland Dumas a maga részéről azt is megfogalmazta, hogy mi rejlik e szándék mögött: „éreztük, hogy repedések keletkeznek a régi rendszer talaján, és úgy gondoltuk, hogy támogatnunk kell a szabadság újonnan kibújó hajtásait”.¹¹ Valójában az a gondolat, hogy megerősítsék a francia jelenlétet Közép- és Kelet-Európában, és főként Magyarországon, általános szinten már hónapok óta foglalkoztatta a Külügyminisztérium vezetőit, bár ekkor még nem érezhették előre, milyen gyorsan végbemennek majd ott a változások.¹² Azonban a francia diplomaták, akiknek a figyelmét nem kerülte el a magyar diplomácia megélénkülése, még Kádár János második, 1984 októberében¹³ sorra kerülő franciaországi látogatása előtt kiemelték az ország belpolitikai modelljének eredetiségét.¹⁴ Úgy tűnik, Roland Dumas már 1986–1987-ben is meg volt győződve arról, hogy meg kell erősíteni a francia jelenlétet a régióban. Ezt támasztották alá a német alkancellárral, Hans-Dietrich Genscherrel folytatott beszélgetései is. 1988 előtt viszont a francia diplomácia csupán annak a „főként hiábavaló szándéknak”¹⁵ a nyilvánításához ragaszkodott, hogy a kelet-európainak nevezett országok irányában „aktív politikát” folytasson, miközben kulturális és nyelvi befolyásának nyugtalanító erőzóját tapasztalhatta a régióban.¹⁶ 1988 nyaráig kell tehát várnunk ahhoz, hogy Franciaország cselekvésbe lendüljön. Ekkor a Külügyminisztérium úgy vélte, hogy „a kelet-európai fejlemények minden területen szélesebb körű cselekvési lehetőségeket kínálnak, amelyeket meg kell ragadnunk”.¹⁷ Francia részről az érdeklődésnek ez az őszinte megújulása három tényezővel magyarázható.

Az első tényező a szovjet befolyás meggyengülése a régióban és az azzal párhuzamos demokratizálódási folyamat, amely a közép- és kelet-európai országokban,¹⁸ főként Magyarországon ment végbe. Hubert Védrine így magyarázza: „1988 elején [...] Mitterrand észrevette, hogy Gorbacsov a jelek szerint már lemondott az erőszak alkalmazásáról, és nem akar úrrá lenni a rendszeren, amelyben egyre rosszabbul mennek a dolgok,¹⁹ míg Magyarországgal kapcsolatban az államfő megjegyezte, hogy az ország „egy valóságos reformista puccs színtere lett, amelyet sürgősen meg kell erősítenünk”.²⁰ Mitterrand elnök

¹⁰ VÉDRINE 1996, 452.

¹¹ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1966, 167.

¹² GARADNAI–SCHREIBER 2009a.

¹³ Kádár János első franciaországi hivatalos látogatására 1978-ban került sor.

¹⁴ SCHREIBER 2000, 180.

¹⁵ BOZO 2005, 64.

¹⁶ Uo.

¹⁷ AMAE (a Külügyminisztérium archívuma), Kelet-európai Aligazgatóság, A. S. feljegyzés, Események a Szovjetunióban és Kelet-Európában, 1988. június 23., 6795. sz. akta, idézte: Bozo 2005.

¹⁸ Az 1980-as évek közepétől a szovjet támogatás fokozatos csökkenése vitathatatlanul hozzájárult a magyar kommunista rendszer végső széteséséhez. Mihail Gorbacsov 1985-ben történő hatalomra jutása, valamint a demokratizálódás, a peresztrojka és a glasznoszty megvalósulása hatására lassanként szabad kezét kaptak a leginkább reformista beállítottságú magyar vezetők, akik fokozatosan megértették, hogy Moszkva nem akar majd beavatkozni a rendszer nagyobb mértékű liberalizációja esetén sem. E felismerés hatására szakadások keletkeztek a Magyar Szocialista Munkáspárton belül, ami törékennyé tette a rendszert, majd végül a teljes széteséséhez vezetett. A magyarországi átmenet folyamatáról lásd például: ROMSICS 2013, vagy francia nyelven SCHREIBER 1991.

¹⁹ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1966, 167.

²⁰ ATTALI 1995, 26.

ekkor azt javasolta, hogy „ajánljuk fel neki, hogy fontos pénzügyi és politikai szerződést kötünk vele”.²¹ A magyarok ugyanis néhány héttel korábban a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)²² rendkívüli ülésén elfogadták a többpártrendszer elvét, valamint egy új alkotmány főbb vonalait.²³ A valóságban Franciaország ezzel a szerződéssel mindenekelőtt az átalakulásokat akarta irányítani. Bár Párizs tisztában volt azzal az „avantgárd”²⁴ szereppel, amelyet Budapest játszott a régióban nagyra törő politikai reformjaival, mégis félt egy gazdasági válság következményeitől, és nem akarta, hogy egy „újabb 1956” helyzetével kelljen szembenéznie.²⁵ Az Élysée-palota főtitkára, Jean-Louis Bianco a magyar nagykövettel, Nagy Gáborral folytatott egyik megbeszélésén elmagyarázta, hogy „Franciaország együtt akar működni az együttműködés konkrét területeinek felkutatásában”,²⁶ ám rögtön azt is hozzátette, hogy bár a változásoknak egyértelműeknek kell lenniük, ugyanakkor „zökkenőmentesen” kell végbemenniük, és „nem szabad nehézségeket okozniuk a Szovjetunióknak”.²⁷ A francia állam tehát úgy vélte: „fontos érdek, hogy a változások irányított módon menjenek végbe”.²⁸ Oly módon is irányítottan kell lenniük, hogy a magyar diplomácia – amely az előző években a Német Szövetségi Köztársasághoz is számos módon közeledett – ne hulljon ismét Rajnán túli szomszédunk karjaiba.²⁹

A francia jelenlét megerősítésének másik fő tényezőjét az a szándék motiválta, ne-hogy Németország és a többi nyugati hatalom kivételes hasznot húzzon a változásokból: „Semmi okunk megengedni, hogy ott egyedül a nyugatnémetek folytassanak dinamikus politikát”³⁰ – jelentette ki François Mitterrand elnök tanácsadójának, Jacques Attalinak az Élysée-palotában tartott egyik megbeszélésén. Nyugtalanságát Roland Dumas is osztotta: „Láttam, hogy Németország mindenhol előretör Kelet-Európában, hogy Genscher minden hónapban Csehszlovákiába utazik, évente négyszer pedig Magyarországra, láttam, hogy politikailag közelednek egymáshoz, és gazdasági kapcsolataik is erősödnek.”³¹ 1989 novemberében a Külügyminisztérium európai igazgatóságának vezetője, Jacques Blot közölte Magyarországi párizsi nagykövetével, Nagy Gáborral, hogy szerinte Németország hegemónikus befolyásának esetleges újjászületése Magyarországon, de Közép-Európa egészét tekintve is, semmiképpen nem kívánatos.³² A francia elnök ugyan nem mutatott semmiféle

²¹ ATTALI 1995, 26.

²² 1989. február 10. és 11.

²³ GOUAUD 1993, 49–62.

²⁴ MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) [Archives nationales de Hongrie], Küm (Külügyminisztérium) [Ministère des Affaires étrangères], XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/8, beszámoló Nagy Gábor nagykövét és Jean-Louis Bianco megbeszéléseiről, diplomáciai távirat, 1989. november 17.

²⁵ Szóbeli közlés: Thomas Schreiber, 2011. december 10.

²⁶ Ua.

²⁷ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/8 dokumentum, beszámoló Nagy Gábor nagykövét és Jean-Louis Bianco megbeszéléseiről, diplomáciai távirat, 1989. november 17.

²⁸ Hubert Védrine feljegyzése a köztársasági elnök számára, 1988. december 14., magánarchívum. Idézte: Bozo 2005, 106.

²⁹ Az 1990-es évek elején számos vezércikk látott napvilágot Franciaországban, amely annak a lehetőségét latolgatta, hogy megjelenik „egy gazdaságilag rendkívül erős Németország, amely politikai dominanciára törekszik Közép-Európában, és Franciaországot a másodhegedűs szerepére szorítja vissza”. LELOUCHE 1990.

³⁰ ATTALI 1995, 62.

³¹ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1966, 167.

³² MNL-OL, Küm, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/9 dokumentum, Nagy Gábor nagykövét megbeszélése Jacques Blot-val, diplomáciai távirat, 1989. november 22.

félelmet a német hegemoniával³³ és a német befolyás alatt újjáépülő Mitteleuropával kapcsolatban,³⁴ de elutasította tanácsadójának, Élisabeth Guigounak azt a javaslatát, hogy a német kancellárral, Helmut Kohllal együtt szervezzenek közös látogatásokat Közép-Európába.³⁵ Ehelyett inkább egy összeurópai erőfeszítéssel ötvözött, különálló nemzeti fellendítési stratégia elfogadása mellett foglalt állást, amelyet szóvivője, Hubert Védrine is javasolt.³⁶ Ennek fényében Párizs a magyar külkapcsolatok „szükséges kiegyensúlyozásában”³⁷ kívánt részt venni, miközben „politikai, kulturális, nyelvi és gazdasági”³⁸ szerepet is akart játszani az ország életében. Valójában Roland Dumas utólag úgy vélte, hogy François Mitterrand „nem volt meggyőződve a németek lojalitásáról, akik szerint megújíthatják a háború előtti közép-európai politikájukat,”³⁹ főként „egy erőteljes gazdasági terjeszkedés útján Közép-Európában, amelyet a többi partner, elsősorban Franciaország rovására hajtának végre”.⁴⁰

A kelet-európai piacok megnyílása által kínált gazdasági lehetőség sem került el az államfő figyelmét, és ez alkotja a Budapest iránti megújult francia érdeklődés harmadik tényezőjét. A *Libération* című lapnak 1988. november 22-én adott interjújában a francia államfő úgy nyilatkozott, hogy a franciák Kelet-Európában végrehajtott fellendítési politikájának egyik célja „a kereskedelmi kapcsolatok megélénkítése, amelynek a szintje nagyon a lehetőségek alatt van”.⁴¹ E tekintetben Magyarország – amely gazdasági téren rendkívül reformista vonásokat mutatott az 1980-as években, és 1988-tól kezdve a külföldi beruházások számára kedvező törvényeket hozott (vállalati törvény, csődtörvény, versenyjog) – „különleges jelentőséggel bír” a francia elnök számára.⁴² Bár az elnököt nem tévesztette meg a magyar gazdaság valódi helyzete,⁴³ ennek ellenére azt kívánta, hogy Franciaország jelentősen növelje piaci részesedését az országban, és a Külügyminisztériumtól eltérően nem volt hajlandó úgy értékelni a helyzetet, hogy országának „gazdasági befolyása Magyarországon továbbra is stagnál, a németek, az amerikaiak és az olaszok rovására”.⁴⁴

³³ „Valamiféle német túlsúly lenne a kelet-európai országokban? Nem hinném, hogy ez a helyzet. Mi a megelőző abban, hogy a szövetségi Németország jobb kapcsolatokra törekszik a Szovjetunióval és az őt körülvevő országokkal? A földrajzi és történelmi tényezők erre készítetik.” A francia köztársasági elnök interjúja 1989.

³⁴ MARTENS 1998.

³⁵ Szóbeli közlés: Thomas Schreiber, 2011. december 8.

³⁶ Ua.

³⁷ MNL-OL, Küm, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/9. dokumentum, Nagy Gábor nagykövet megbeszélése Jacques Blot-val, diplomáciai távirat, 1989. november 22.

³⁸ Uo.

³⁹ DUMAS 2011, 233.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ IFM, A köztársasági elnök *Libération* című folyóiratnak adott interjúja, 1988. november 22.

⁴² ATTALI 1995, 62.

⁴³ „Magyarországon és Lengyelországban rosszabb a helyzet, mint Venezuelában vagy Brazíliában! Nemcsak a gazdaság hever romokban, de ezekben az országokban olyan közgazdászok sincsenek, akik számszerűen fel tudnák mérni az igényeket, és segélyprogramokat tudnának javasolni. Akkor hát fizetünk, csak éppen azt nem tudjuk, hogy hogyan fogják ezt a pénzt felhasználni.” François Mitterrand a miniszterek tanácsának 1989. november 22-i ülésén. Idézi ATTALI 1995, 346.

⁴⁴ Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ (CADN), Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3–4-i ülésről.

Látogatások és közeledések

Kezdetben Franciaország elsősorban politikai síkon próbált fellépni azért, hogy „megerősítse kapcsolatait az európai szocialista országokkal”.⁴⁵ A jövőben nem „tömbként” akarta szemlélni Európát, hanem „egy országonként eltérő megközelítési módot” kívánt alkalmazni.⁴⁶ Franciaország így „globális” európai stratégiáját egy országról országra változó, individualizált politikára akarta cserélni. Legfőbb állami szinten e szemléletváltás jele volt az is, hogy 1990 januárjában, két nappal budapesti hivatalos látogatása előtt François Mitterrand elnök egy védelmi bizottsági ülésen szigorúan rendreutasította védelmi miniszterét, Jean-Pierre Chevènement-t: „Nem Kelet-Európát, hanem Közép-Európát kell mondani, amikor Csehszlovákiáról, Magyarországról és Lengyelországról beszélünk!”⁴⁷ Úgy tűnik, Franciaország tudatára ébredt annak, hogy milyen fontos átalakulások zajlottak a „másik Európában”, és fontosnak tartotta ennek hangsúlyozását. Ezt figyelembe véve, Párizs minden szinten megpróbált politikai párbeszédet kialakítani Magyarországgal, rendszeressé téve a személyes látogatásokat, valamint növelve pénzügyi és emberi eszközeit a régióban.⁴⁸ A korábban „túlságosan rendszertelennek és ritkának”⁴⁹ nevezett kétoldalú találkozók intenzívebbé váltak, és mögöttük Franciaországnak az a nem titkolt szándéka rejlett, hogy ne hagyja, hogy a többi nyugati ország hasznot húzzon a változásokból: „Whitehead az idén már a második alkalommal megy a közép- és kelet-európai országokba, Geoffrey Howe mindegyik országot végiglátogatta,⁵⁰ Thatcher Lengyelországba utazik, és Genscher látogatásai is sűrűbbé váltak. Kohl Prágában járt, utána Lengyelországba megy, és már fogadta a magyar miniszterelnököt”⁵¹ – állapította meg a Külügyminisztérium 1988 nyarának elején. Következésképpen Franciaországnak „elő kell mozdítania [közeledési] politikáját, és ha lehet, fel kell azt gyorsítania”.⁵² Ebből a célból gyakoribbá váltak a magyarországi látogatások. Jean-Bernard Raimond külügyminiszter 1988. márciusi utazása⁵³ és Kovács László külügyminiszter-helyettes 1988. októberi fogadása után⁵⁴ az 1989-es év a francia politikai személyiségek valóságos felvonulása jegyében telik Magyarországon. Egy év alatt nem kevesebb, mint öt miniszter tette látogatását.⁵⁵ És még itt kell megemlítenünk a Nemzetgyűlés

⁴⁵ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3–4-i ülésről.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ ATTALI 1995, 398.

⁴⁸ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 274. akta, a kelet-európai politika fellendítése, technikai dokumentáció, 1988. június 26-i feljegyzés.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ John Whitehead amerikai külügyminiszter-helyettes volt 1985-től 1989-ig. Geoffrey Howe az Egyesült Királyság külügyi államtitkára volt 1983-tól 1989-ig, majd miniszterelnök-helyettesként dolgozott 1989-től 1990-ig.

⁵¹ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 274. akta, a kelet-európai politika fellendítése, technikai dokumentáció, 1988. június 26-i feljegyzés.

⁵² CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3-i ülésről.

⁵³ GARADNAI–SCHREIBER 2009a.

⁵⁴ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 214. akta, külpolitikai események időrendi sorrendben (a hivatalos látogatások havi összesítése) az MTI, a magyar hírügynökség adatai szerint.

⁵⁵ Ezek a következők: Pierre Joxe belügyminiszter, Hubert Curien kutatási és technológiai miniszter, Jean-Pierre Rausch külkereskedelmi miniszter, Roland Dumas államminiszter és külügyminiszter, valamint Michel Delebarre közlekedési miniszter.

elnökét, Laurent Fabiust, az Alkotmánytanács elnökét, Robert Badintert, valamint több tucat képviselőt és szenátort, akik a parlamenti misszió keretében utaztak oda.⁵⁶

Az 1990-es év elején François Mitterrand-ra került a sor, hogy ellátogasson a magyar fővárosba.⁵⁷ Mitterrand érkezésének három célja volt francia részről. A fő cél az volt, hogy felmérje az ország politikai és gazdasági emancipációs folyamatát,⁵⁸ és hogy olyan férfiakkal és nőkkel találkozzon, akiket a közeljövőben meg lehetne bízni az ország vezetésével.⁵⁹ Másodsorban azt is meg akarta vizsgálni, hogy a Magyarországon és a régióban zajló demokratizálódási folyamat milyen perspektívákat nyit Európa jövője számára. Végül pedig új lendületet akart adni a kétoldalú kapcsolatoknak, amelyeket mindkét részről még mindig elég egyhangúnak tartottak. Kulturális és főként gazdasági téren tehát „meg kellett ragadni a lehetőségeket”.⁶⁰ Ebből a célból François Mitterrand-t egy tucat nagyvállalati vezető kísérte el,⁶¹ többek között Georges de Buffévent (Spie Batignolles), Pierre Delaporte (EDF), Jean-Yves Haberer (Crédit Lyonnais), Gilbert Trigano (Club Méditerranée), és François Lorents (Bull). Mindannyian új piacokat és új partnereket akartak felkutatni Kelet-Európában.⁶² Magyarországi tartózkodása alatt az államfő egy hároméves lejáratú, kétmilliárd frankos exporthitelre és egy 50 millió frankos segélyről szóló megállapodásra tett ígéretet.⁶³ Vegyesvállalatok alakításáról is születtek megállapodások, például az Alcatel és a Finommechanikai Vállalat vagy a Schlumberger és a Ganz Mérőgyár között. Másfelől szándéknyilatkozatot írtak alá a Matra vállalat részére a metró bővítéséről, valamint a magyar távközlés privatizációja esetén a France Télécom bevonásáról is kötöttek szerződést.

Az elnök látogatása után Franciaország 1990 tavasza és 1993 tele között majdnem 3 milliárd frankos beruházásokat eszközölt az országban,⁶⁴ vagyis az adott időszakban

⁵⁶ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 214. akta, külpolitikai események időrendi sorrendben (a hivatalos látogatások havi összesítése) az MTI, a magyar hírugynökség adatai szerint, általános dosszié, francia parlamenti képviselők.

⁵⁷ Az utazás részletes leírása megtalálható például: LACHAISE 2009, 63–74. Ezenkívül: PICHONNIER, 2016, 59–68.

⁵⁸ GARADNAI–SCHREIBER 2009b.

⁵⁹ Ezzel kapcsolatosan 1990. január 19-én az elnök a francia nagykövetségen egy munkareggelin vett részt, amelyen jelen voltak a magyar ellenzék képviselői is. Ott volt például a Szabad Demokraták Szövetsége részéről Kiss János és Rajk László, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt részéről Hermann Miklós és Baranya Tibor, a Fiatl Demokraták Szövetsége részéről Rockenbauer Zoltán és a Kereszténydemokrata Néppárt részéről Ugrin Emese és Keresztes Sándor. Az ezt megelőző délután François Mitterrand négyszemközt megbeszélést folytatott Antall Józseffel, a Magyar Demokrata Fórum elnökével és leendő miniszterelnökkel.

⁶⁰ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, az utazás előkészítése, összefoglaló dosszié, a gyáriparosok szövetségének (CNPF) ülése, 1989. március 30.

⁶¹ Azonkívül, hogy a következő miniszterek is vele tartottak: a külügyminiszter (Roland Dumas), a gazdasági miniszter (Pierre Bérégovoy), az ipari miniszter (Roger Fauroux), a posta- és távközlési miniszter (Paul Quilès), valamint a kulturális és kommunikációs miniszter (Jack Lang). Az államtitkárok közül pedig a humanitárius segítségért (Thierry de Beaucé) és a kulturális kapcsolatokért felelős (Bernard Kouchner) államtitkárok kísérték el. AN, 5AG4/12970, a miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországra (1990. január 18–19.), program és delegáció.

⁶² AN, 5 AG4/EG/204, 5. dosszié, François Mitterrand magyarországi utazásának előkészítése és lezajlása 1990. január 18–19-én, beszámoló a budapesti bankárképző központ kerekasztal-megbeszéléséről, 1990. január 18.

⁶³ CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 22.

⁶⁴ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994, 16. akta, 002199. sz. dokumentum, a nagykövet éves jelentése, 1994 június.

a Kelet-Európába irányuló összes francia beruházás 65%-át.⁶⁵ Ez olyan jelentős volument képviselt, hogy a Magyarországra irányuló összes külföldi beruházás csaknem 20%-át tette ki. Kulturális téren a budapesti francia nagykövetség kulturális és tudományos együttműködési kerete⁶⁶ nyolcszorosára, vagyis 8,3 millió frankról 63,5 millió frankra nőtt 1989 és 1991 között. E jelentős mértékű beruházások fontos szempontja volt az átláthatóság és a hatékonyság szempontjainak való megfelelés. E pénzeszközökkel egyszerre akartuk „bepótolni a 45 év alatt felhalmozódott lemaradást”,⁶⁷ valamint „megelőzni nyugat-európai partnereinket”.⁶⁸ E célt szem előtt tartva Párizs támogatta a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) francia tanszékén belül az Egyetemközi Francia Központ létrehozását, miközben egy új, kiemelkedő jelentőségű kulturális intézet⁶⁹ felállítását is tervbe vették a Duna-parton. Pierre Brochand, Franciaország magyarországi nagykövete úgy vélte, hogy „minden okunk megvan arra, hogy örüljünk”⁷⁰ a kulturális és tudományos kapcsolatok globális fellendítésére irányuló igazi tervnek”.⁷¹ Ezzel együtt megőrizte óvatosságát, és hangsúlyozta, hogy „egy ilyen jellegű tervet csak hosszú távon lehet értékelni”, és hogy „a két nap alatt felépített hitelesség nem végleges érvényű”.⁷² A két országot összekötő, következő évben aláírt szerződés is bizonyos értelemben ennek a közeledésnek a folytatása.

Francia–magyar barátsági és együttműködési szerződés

Külügyminisztere közvetítésével Franciaország kezdeményezte a szerződés megkötését. Roland Dumas először 1991. április 26-án vetette fel a lehetőségét magyar kollégájának, Jeszenszky Géának,⁷³ majd végleges megerősítésére a következő hónapban került sor, Antall József párizsi látogatásakor. Francia részről a szerződés a „másik Európával” való kapcsolatteremtés vonulatába tartozott, és „egy megbékélt Európa” megteremtéséhez járult hozzá. Egyúttal arról a törekvéstről is tanúskodott, hogy a kelet-európai országokkal való kapcsolatokat egy új szolidaritás perspektívájába integrálja az európai kontinensen. Ebből a szempontból a szerződés sok tekintetben rávilágított a francia politika új irányvonalaira Közép- és Kelet-Európában. Magyar részről a szövetséggel mindenekelőtt egy történelmi anomáliának vetettek véget. Magyarország egyszerre tekintette szentesítésnek és egy új

⁶⁵ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994. 18. akta, 002121/1. sz. dokumentum, feljegyzés Franciaország közép-kelet-európai politikájáról.

⁶⁶ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/8, kapcsolatok Franciaországgal, látogatások-találkozók-megbeszélések, diplomáciai távirat, 1992. május 21.

⁶⁷ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/1, kapcsolatok Franciaországgal, általános dosszié, diplomáciai távirat, 1993. június 7.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Az új budapesti Francia Intézet, amelynek építését 1984-ben kezdték el, 1992 májusában nyílt meg. A hétemeletes és 5500 m² alapterületű épület egy 220 férőhelyes multifunkciós előadóteremnek, egy kiállítóteremnek, tizenkét tanteremnek, egy három emeletre kiterjedő könyvtárnak, egy kávézónak és irodáknak ad otthont.

⁷⁰ CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, diplomáciai távirat, 1990. január 22.

⁷¹ Uo.

⁷² CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 20.

⁷³ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Édith Cresson), 19940017/10. sz. dosszié, 1991. július 5-i feljegyzés.

kezdetnek. Szimbolikus szentesítése volt e „megrabolt Nyugat”⁷⁴ nyugathoz való visszatérésének és e történelmi folyamat Párizs által történő elismerésének; valamint a francia–magyar kapcsolatok új formájának a kiindulópontja is volt egyben.

Gyakorlati síkon a szerződés lehetővé tette a két ország közötti jogi környezet aktualizálását, és az új európai helyzethez adaptált keretet nyújtott. A szerződés szövegének általános megfogalmazása nagy rugalmasságot biztosított a két félnek a benne foglaltak megvalósítása terén. Politikai síkon pedig a szerződés immár „egy valódi partnerségen”⁷⁵ alapuló fejlődést irányzott elő, amit a „legmagasabb szintű találkozók gyakorisága”⁷⁶ és a külpolitika összehangolása jellemzett. A szerződést a francia fővárosban készítették elő 1991 nyarán. A június 27-i munkaértekezleten a magyarok ragaszkodtak ahhoz, hogy foglaljanak bele egy klauzulát az Európai Gazdasági Közösségről, és arról, hogy a franciák támogatják a kibővítést. A viták során dolgozták ki a 2.2. cikket,⁷⁷ és ez jól mutatja azt a tényt, hogy az 1991-es évek közepétől a francia–magyar kapcsolatok szélesebb dimenziókat kezdtek öltetni, és nagyobb mértékben összpontosultak Európa jövőjének, valamint a kelet-európai országok benne elfoglalt helyének kérdése köré.

A francia–magyar kapcsolatok az európai gazdasági közösség bővítési folyamatában

A Nyugathoz való csatlakozás magyar vágya az EGK megőrzésének francia igényével szemben

A berlini fal 1989-ben történt leomlásától a tíz új tagállam 2004. tavaszi uniós csatlakozásáig az ezen események megalapozottságáról, körülményeiről és feltételeiről szóló viták uralták a francia diplomácia napirendjét, és így a Franciaország és Magyarország közötti megbeszéléseket is. 1994 februárjában Martonyi János külügyi államtitkár a Magyar Nemzetnek adott interjújában elmondta, hogy „Budapestről nézve Párizsnak két dimenziója létezik: az egyik a kétoldalú kapcsolatokra vonatkozik, a másik pedig arra a tényre, hogy Franciaország európai politikánk egyik meghatározó tényezője”.⁷⁸ Ám miközben az idő múlásával Magyarország egyre erősebben fejezte ki biztonsági igényeit és csatlakozási szándékát a nyugati táborhoz, Franciaország nem mindig akarta megérteni a magyar integrációs szándékot, vagy nem mindig tudott reagálni rá.

Magyarország, ha tehette, történelme során mindig a Nyugattól várt ösztönzést.⁷⁹ Azonban az 1980-as évek végéig a Nyugathoz való közeledés kísérletei csak a Breznyev-doktrína kereteinek tiszteletben tartásával történhettek, és Magyarország magatartása egy

⁷⁴ KUNDERA 1983, 3–23.

⁷⁵ 4.1. cikk.

⁷⁶ 4.2. cikk.

⁷⁷ „A Francia Köztársaság ösztönözte a közeledést és a szoros kapcsolatok kiépítését a Magyar Köztársaság és az Európai Gazdasági Közösség között. Ebből a célból szorgalmazta, hogy minél előbb jöjjön létre egy társulási megállapodás a Magyar Köztársaság és az Európai Gazdasági Közösség között. Pozitívan állt hozzá Magyarország felvételéhez, amint az megfelel a feltételeknek.”

⁷⁸ MARTIN 1994.

⁷⁹ ROMSICS 1989, 193–204.

bonyolult egyensúlyi helyzet fenntartására irányult. Mindazonáltal Pierre Brochand nagykövet már az 1990-es évek elején helyesen megérezte: „az Európai Gazdasági Közösség hamarosan az olyan érthető törekvések gyűjtőhelyévé válik, amelyek a normálshoz való visszatérést célozzák meg a több mint 40 évig tartó, jogtalan szovjet asszimiláció után”.⁸⁰ És bár 1990 áprilisának elején a Külügyminisztérium Európai Igazgatóságának igazgatóhelyettese és magyar vezetők⁸¹ közötti megbeszélések során az utóbbiak továbbra is hangsúlyozták országuknak azt a törekvését, hogy „megtalálja helyét Európa közepén, és hogy megerősítse kapcsolatait az EGK-val, a felvétel szándéka nélkül”,⁸² az 1990. április–májusi törvényhozási választások⁸³ Magyarországon új helyzetet teremtettek. Az új miniszterelnök, Antall József mandátuma első napjaitól kezdve világosan kinyilvánította kormánya új irányvonalát: „először az Európai Tanács, utána a társulási megállapodás, és tíz éven belül az EGK”.⁸⁴ A magyar vezetés tisztában volt azzal, hogy hosszú és „nagyon szelektív”⁸⁵ folyamatra kell számítaniuk, a változás euforikus hangulatában mégis azt remélték, hogy terük megvalósításához gyorsan meg tudják majd szerezni Párizs „szükséges támogatását”.⁸⁶ Ugyanakkor azzal is tisztában voltak, hogy „apró lépések”⁸⁷ segítségével kell elnyerniük a bizalmát. Ám Párizs nem pontosan ugyanúgy látta a magyarországi és a kelet-európai eseményeket, mint Budapest.

Franciaország kétségkívül soha nem vitatta az EGK bővítésének történelmi és erkölcsi legitimitását, valamint Európa újraegyesítésének szükségességét.⁸⁸ 1988 novemberében Mitterrand elnök a Grósz Károllyal tartott megbeszélésén emlékeztetett „a jaltai rendszer meghaladásának” szükségességére, valamint az európaiak azon igényére, hogy egyesüljenek, és kezükbe vegyék sorsukat „a terjeszkedő amerikai kultúrával és a szárnyaló japán technológiával szemben”.⁸⁹ A francia diplomáciát azonban vitathatatlanul felkészületlenül

⁸⁰ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 15.

⁸¹ Ezek a következő személyek voltak: Nahon István, a Magyar Külügyminisztérium nemzetközi gazdasági kapcsolatainak igazgatója, Molnár Géza, az Európa–Mediterrán térség osztályának igazgatóhelyettese, Erdős András, a nemzetközi kapcsolatok osztályának igazgatója és Jolsvai úr, a regionális együttműködési osztály igazgatóhelyettese.

⁸² CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 215. akta, francia–magyar kétoldalú kapcsolatok, általános dosszié, politikai kapcsolatok, diplomáciai távirat, 1990. április 12.

⁸³ A választásokon az MDF győzött.

⁸⁴ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Michel Rocard), Olivier Mallet és Benoît Chevauchez dossziéja, 19930409/9. sz. dosszié, Marisol Touraine feljegyzése a miniszterelnök számára. 1990. június 20.

⁸⁵ MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Tóth Lajos, a magyarországi nagykövetség első titkára éves beszámolója, 1990. május 23.

⁸⁶ MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Szathmáry György, a magyarországi nagykövetség első tanácsosának éves beszámolója, 1990. május 23.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ 1992 februárjában François Mitterrand hosszasan beszélt „századunk igazságtalan szerződéseiről, amelyek – azért, hogy kielégítsék a győztes dicsőségvágyát vagy hatalmi ösztönét vagy közvetlen érdekeit – mindig tagadták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat”. MNL-OL, Küm, XIX-J-k, Franciaország, 1992, 28. akta, 6858. sz. dokumentum, François Mitterrand Chaillot-Palotában tartott beszéde, „A nemzetségek vagy Európa”, 1992. február 29.

⁸⁹ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00547. sz. dokumentum, Grósz Károly franciaországi látogatása. A francia elnök burkoltan arra célozhatott, hogy Franciaország számára fontosabb, hogy Európa megszabaduljon az amerikai befolyástól, mint hogy Kelet-Európa lerázza a szovjet igát.

érték az 1989–1990-es évek hirtelen bekövetkezett eseményei, és így prioritásai eltértek Magyarországitól. A német újraegyesítés kérdéséhez hasonlóan a francia álláspont nem a kontinens két része közötti közeledési folyamat megakadályozása volt, hanem annak ellenőrzése és az arra való figyelés, hogy ne gyengítse meg az európai projektet. Így 1989. február 15-én Loïc Hennekine, Mitterrand elnök tanácsadója Vass Lászlóval, a Magyar Külügyminisztérium egyik legfelsőbb vezetőjével tárgyalva kifejtette, hogy Franciaország a kelet-európai átmenetet „pozitív folyamatnak” tartja, amelynek azonban semmiképpen nem szabad „zavart okoznia az európai építkezésben”.⁹⁰ Franciaország tehát úgy vélte, hogy a kelet-európai átmenet hosszú folyamat lesz, amely több évig, sőt akár több évtizedig tart. Ami az EGK kibővítésének folyamatát illeti, Jacques Attalitól eltekintve, aki rögtön kitérte volna a kaput,⁹¹ látszott, hogy a francia vezetők szemében ez a terv nem aktuális.⁹² Mindezek ellenére Mitterrand elnök tisztában volt azzal, hogy nem lehet „egyedül hagyni a kelet-európai országokat”,⁹³ és ennek figyelembevételével dolgozta ki 1989 telén az európai konföderációról szóló tervét, amelyben egyszerre látta a közép- és kelet-európai országok felvételének elfogadható alternatíváját, valamint az európai „első kör” védelmének eszközét.⁹⁴ Úgy tűnt, hogy az ötlet eredetileg tetszett Budapestnek,⁹⁵ mivel kiváló lehetőséget láttak benne az európai kisebbségek kérdésének rendezésére. Azonban az 1991 júniusában, Prágában tartott ülések⁹⁶ kudarca után a magyar főváros többé hallani sem akart róla,⁹⁷ és Magyarország gyanakvással kezdett tekinteni Párizs vele kapcsolatos terveire.

⁹⁰ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, 1989. február 15.

⁹¹ „Talán tíz év múlva”. MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104/6. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, Jacques Attali és Vass László megbeszélései, 1989. február 17.

⁹² Párizs alapvetően nem az egyetlen olyan európai főváros, amely ezt az irányvonalat követte 1989 tavasza és 1990 ősze között. Úgy tűnt, hogy Bonn is osztotta a francia álláspontot. A témát illetően lásd MUSGROVE 1998, 237–272.

⁹³ MUSITELLI 2011, 18–28.

⁹⁴ E terv részletes elemzését és főként magyarországi fogadtatását lásd: PICHONNIER 2016, 241–260.

⁹⁵ És még inkább tetszett, miután Élisabeth Guigou, az európai ügyek minisztere a Jeszenszky Géza magyar külügyminiszterrel 1991 januárjában tartott megbeszélésén hosszasan fejtegette, hogy „a konföderáció nem mellékvágy”, hanem „egy párhuzamos struktúra, egy folyamat, amely az Európai Gazdasági Közösség felé tart”, miután gondosan hozzátette, hogy Magyarországnak „meglesz a helye az EGK-ban”. MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, Élisabeth Guigou megbeszélései Magyarországon, 1991. február 7–8.

⁹⁶ Mitterrand elnök szerencsétlen kijelentéseivel: „a kelet-európai országok, néhány más országgal együtt, amelyek a szovjet gyámság alól szabadultak [...] és amelyek tényszerű okokból nem juthatnak be az EGK-ba, nem pedig azért, mert én nem szeretném [...] egy köztes szakaszba fognak [belépni], amely több évtizedig is eltarthat”. IFM, a Radio France Internationale François Mitterrand-nal készült interjúja az európai konföderáció tervéről, valamint Franciaország álláspontjáról a kelet-európai országok felvételéről az EGK-ba, 1991. június 12.

⁹⁷ És ez annak ellenére történt, hogy a magyar vezetők a magánbeszélgetések során többször is megnyugtató választ kaptak országuknak a bővítési folyamatban elfoglalt helyzetéről. Így 1991 májusában, amikor az új magyar miniszterelnök, Antall József Párizsba látogatott, Mitterrand elnök megerősítette számára: elképzelhető, hogy Magyarország „1993 és 2000 között” csatlakozhat az EGK-hoz. 5AG4/CD274, 6. sz. dosszié, magyar politikai vezetők franciaországi látogatása, megbeszélések, tárgyalások François Mitterrand és Antall József között, Pierre Morel feljegyzései, 1991. május 21.

Magyarország Párizs szemével: egy kialakult kép, nem pedig státusz

Miközben 1989 és 1992 között, és még azután is, Magyarországot a francia diplomácia az átmenet „legjobb tanítványának”, Kelet-Európa „legfejlettebb országának”, „a kontinens közepén a stabilitás szigetének” vagy „követendő példának” nevezte, ez a rendkívül pozitív kép soha nem vezetett egy külön státusz eléréséhez. 1992 februárjában, amikor a Külügyminisztérium Magyarország felvételének forgatókönyvét tervezte, valamint azt vizsgálta, hogy ez milyen következményekkel jár a közös agrárpolitikára nézve, a felvételt „költségesnek, de lehetségesnek”⁹⁸ ítélte. Valójában, „Lengyelországgal ellentétben”,⁹⁹ a múlt öröksége itt kevésbé tűnt súlyosnak, és a magyar mezőgazdaság „elég hatékornak”¹⁰⁰ látott a Külügyminisztérium¹⁰¹ szemében.

Mindezek ellenére, a teljes általunk vizsgált időszakot tekintve, Franciaország nem volt hajlandó arra, hogy külön kezelje a magyar esetet a többi közép- és kelet-európai ország esetétől, mivel nem akart „újabb vasfüggönyt létrehozni Kelet-Európában”.¹⁰² Jobb esetben Magyarországot egy két- vagy háromfős csoportba sorolták be a Cseh Köztársasággal és Lengyelországgal együtt, rosszabb esetben pedig a „kelet-európai” országok nagyon népes csoportjába, amely akár Oroszországot, Ukrajnát vagy Törökországot is magában foglalta.¹⁰³ A bővítésről szóló megbeszéléseken Magyarország mindig az „első csoportba” tartozott, ám ez a csoport egyre csak növekedett, háromról vagy négyről hatra,¹⁰⁴ végül tizenkettőre.¹⁰⁵ A bővítés szempontjából Magyarország tehát „ugyanabba a kosárba került, mint a többi jelölt”,¹⁰⁶ és ez a hozzáállás nézetkülönbségekhez vezetett Párizs és Budapest között. 1993 márciusában a Külügyminisztérium Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóságának egyik feljegyzése szerint „Franciaországgal szemben egyre több a sérelem és a gyanú, mely szerint hátráltatni akarja, sőt határozatlan időre el akarja tolni a (magyar) felvételt, és (az országot) szándékosan a reménytelenek »csomagjába« akarja helyezni Bulgáriával és Romániával együtt”.¹⁰⁷ A feljegyzés szerint az a szándék, hogy ne hagyják magukra ez utóbbi országokat, „sérti” a magyarokat: „Kevésbé látják azt a stabilitásra való törekvést, hogy ne emeljünk újabb, a balkáni országokat kizáró falat, mint azt a szándékot, hogy »ugyanabba a kosárba kerüljenek ők is«, amivel szerintük valójában megakadályoznánk

⁹⁸ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7106. akta, HON 8.5, gazdasági ügyek, „Magyarország és a közös agrárpolitika: az integráció kilátásai”, 1992. február 7-i feljegyzés.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ A hozamok 1964 és 1988 között megduplázódtak, és a magyar mezőgazdaság 30% többletet termelt 1989-ben.

¹⁰¹ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7106. akta, HON 8.5, gazdasági ügyek, „Magyarország és a közös agrárpolitika: az integráció kilátásai”, 1992. február 7-i feljegyzés.

¹⁰² MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, beszámoló Élisabeth Guigou magyarországi látogatásáról, 1991. február 7–8.

¹⁰³ A *Balladur*-terv keretén belül.

¹⁰⁴ Az Európai Tanács 1997 decemberében, a luxembourgi ülésén úgy döntött, hogy hat jelölt felvételéről kezd tárgyalásokat. Ezek közé tartozott Magyarországon kívül Ciprus, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Észtország és Szlovénia.

¹⁰⁵ 1999 decemberében az Európai Tanács helsinki ülésén elhatározta, hogy a csatlakozási tárgyalásokat kiterjeszti Romániára, Szlovákiára, Bulgáriára, Litvániára, Lettországra és Máltára is.

¹⁰⁶ Erdős André és Berkes Antal levelezése. In BERKES 2011, 92.

¹⁰⁷ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7108. akta, HON 11.3/2, Magyarország-EGK kapcsolatok, a Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság feljegyzése, 1993. március 9.

a csatlakozásukat.”¹⁰⁸ Úgy tűnt, hogy a gyakori félreértések egyre jobban nyugtalanították Pierre Brochand nagykövetet, aki 1993 májusának elején ismét azt javasolta, hogy a franciák módosítsák álláspontjukat a bővítéssel kapcsolatban: „Számunkra fontosabb, mint valaha, hogy tartsunk egy szívélyes hangnemű, félreértésektől mentes megbeszélést Közép-Európa integrációs célkitűzéséről, a lehető legnyíltabb hangnemben [...] Sajnos már régóta eluralkodott az az érzés, hogy a négy nagy ország közül a miénk hajlik a legkevésbé arra, hogy megkönnyítse a közép-európai országok gyors integrációját, sőt vonakodik elismerni különleges helyzetüket kelet-európai szomszédjaikkal szemben.”¹⁰⁹ Figyelembe véve, hogy „befolyásunk ebben a régióban és hosszabb távon a kibővített EGK-ban nagyrészt ettől függ”,¹¹⁰ a nagykövet azt tanácsolta, hogy nyújtsanak pozitívabb és proaktívabb elképzeléseket a bővítést illetően, „miközben éppen azokról az országokról alkotott kép, amelyek egy dunai tradícióhoz tartozónak vallják magukat (Olaszország, Németország) különböző okok miatt egyre zavarosabbá válik, a britek kissé demagóg lendülete távoli marad, az Egyesült Államok pedig ezúttal kimarad egy fontos vitából”.¹¹¹ 1993 közepétől kezdve a nagykövet egyre több táviratot küldött ebben a témában, és ennek az is az oka, hogy új kormány került hatalomra. A jobboldal visszatért a kérdésre, és úgy tűnt, hogy az új vezetők európai stratégiája – legalábbis szóban – megújult.

Beletörődés és diplomáciai retorika között: a magyar felvétel és a Balladur-kormány (1993–1995)

1993 nyaratól kezdve a kelet-európai bővítéssel szembeni francia fenntartások kissé enyhülni kezdtek.¹¹² Párizs mintha kevésbé védekező álláspontra helyezkedett volna, és talán nyitottabban közeledett a kérdéshez. Azonban Mitterrand elnök személyes véleménye nem sokat változott, és továbbra is „fenntartásokkal élt mindenfajta elsiertett bővítéssel szemben”,¹¹³ sőt még mindig „időszerűtlennek”¹¹⁴ és „értelmetlennek”¹¹⁵ nevezte a folyamatot, mivel az szükségszerűen az EGK struktúráinak a meggyengüléséhez vezetne. Mindezek ellenére Párizs nem támasztott ellenvetést az Európai Tanács koppenhágai ülésén, 1993 júniusában hozott döntés ellen, amely elismerte, hogy „azok a közép- és kelet-európai társult országok, amelyek úgy kívánják, az Európai Unió tagjaivá válhatnak”.¹¹⁶ Azt hozzá kell tennünk, hogy ez a feltételes és időponthoz nem kötött elfogadás bizonyos számú követelmény teljesítését is előírta (stabil demokratikus intézmények létrehozása, az emberi jogok tiszteletben tartása, kisebbségek védelme, piacgazdaság működése, amely képes felvenni

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7108. akta, HON 11.3/2, Magyarország-EGK kapcsolatok, a Gazdasági Ügyek és Pénzügyi Igazgatóság feljegyzése, 1993. március 9.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo.

¹¹² SERRE 2004, 506–517.

¹¹³ VÉDRINE 1996, 562.

¹¹⁴ MNL-OL, Kül, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001067/1. sz. dokumentum, „Franciaország álláspontja az EU-ról és a NATO-ról”, Szávai János és Jean Vidal megbeszélése, diplomáciai távirat, 1993. október 18.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Az Európai Tanács elnökségének indítványa, Koppenhága, 1993.

a versenyt az uniós konkurenciával, az Unió kapacitásának figyelembevétele az új tagok integrálását illetően stb.), amelyek megvalósítása időt igényelt.

Több tényező is megmagyarázza a francia hozzáállásnak ezt a viszonylagos változását. Az első bizonyára ahhoz a tényhez köthető, hogy az előző hónapokban az Európai Tanács megerősítette az Unió struktúráit. Az 1993-as, második dán népszavazás után a gazdasági és monetáris unió, amelyet François Mitterrand az integráció új hajtóerejének képzelt el, és amelyért foggal-körömmel harcolt 1989-ben, a francia elnökség idején, a megvalósulás útjára lépett. Az Európai Unióról szóló szerződést, amely egy egységes pénznem létrehozását is előírta, legkésőbb az 1990-es évek fordulójára, minden tagállam elfogadta.¹¹⁷ Párizs most már megnyugodott a struktúra tartósságát illetően, amelynek felépítésében évtizedeken át részt vett. A második tényező pedig az, hogy Mitterrand elnök valószínűleg „arra a következtetésre jutott, hogy nem engedheti meg magának, hogy figyelmen kívül hagyja a bővítés kérdésének alakulását”.¹¹⁸ Dánia, Hollandia, az Egyesült Királyság és főként Németország komolyan támogatták a bővítést, így a francia diplomácia tudatára ébredt annak, hogy ezentúl hiábavaló lenne ellenezni a folyamatot.¹¹⁹ Végül az utolsó, de nem kevésbé fontos tényező az, hogy belpolitikai téren a francia elnöknek új együttműködést kellett kialakítania, mivel az 1993. márciusi törvényhozási választásokon a jobboldal győzött, és az RPR–UDF koalíciója került hatalomra, amely – legalábbis szóban – kedvezőbben viszonyult a bővítés kérdéséhez.

Budapest előre sejtette a választások kimenetelét, és úgy vélte, hogy a kétoldalú kapcsolatok és az európai terveik szempontjából ez jó fejlemény, mivel a jobboldal nyitottabbnak¹²⁰ tűnt a bővítés irányában, mint az előző, szocialista kormány.¹²¹ Szávai János nagykövet úgy vélte, hogy Alain Juppé külügyminiszteri kinevezése¹²² előnyös Budapest számára, egy olyan személyről lévén szó, aki „jól ismeri Magyarországot”, és akinek a bővítéshez való viszonyulását „nyitottnak és konstruktívnak”¹²³ ítélték meg. Azonban az 1993-ban kialakított „új” francia álláspont alapvetően nem különbözött az 1990-ben meglévőttől.¹²⁴ Ha

¹¹⁷ DELOCHE-GAUDEZ 1998, 1–39.

¹¹⁸ VÉDRINE 1996, 562.

¹¹⁹ Úgy tűnik, hogy Elisabeth Guigou, aki személy szerint kedvezően viszonyult a közép- és kelet-európai országok felvételéhez, 1992 tavaszán feljegyzésben ösztönözte az elnököt arra, hogy változtassa meg stratégiáját ebben a kérdésben. Georges Saunier írásbeli közlése, 2014. január 15.

¹²⁰ Szávai nagykövet éves beszámolójában azt írta, hogy „a jobboldal fő vezetői a jelenlegi kormánynál szívélyesebbek a bővítés kérdését illetően”. MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1992, 18. akta, 002249. dokumentum, diplomáciai távirat, 1992. július 7.

¹²¹ Azonban alapvetően úgy tűnik, hogy a bővítés kérdése nem feltétlenül politikai pártok kérdése. Az e témáról megkérdezett magyarországi nagykövetek egyetértettek abban, hogy mind a baloldalon (Élisabeth Guigou, Pierre Joxe, Michel Rocard, Pierre Morel), mind a jobboldalon (Alain Lamssoure, Alain Juppé, Michel Barnier) voltak olyan személyek, akik személyesen, és gyakran politikai téren is erősen támogatták a bővítést.

¹²² Aki már a külügyminiszteri kinevezése kezdete óta nagyon nyitottnak mutatkozott a bővítés kérdésében: „Azok közé tartozom, akik úgy vélik, hogy gyors és határozott gesztust kell tennünk, amely megmutatja, hogy befogadjuk ezeket az országokat az EGK-ba, felvállalva azt a veszélyt – mint ahogy annak idején a dél-európai országokkal is tettük –, hogy kissé hosszú átmeneti időszakra kell számítanunk a gazdasági csatlakozás terén” – nyilatkozta a *Le Monde*-nak 1993. március 6-án. (La campagne pour les élections législatives Les assises du RPR vont tenter de masquer les divergences liées au traité de Maastricht 1993.)

¹²³ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001245/4. sz. dokumentum, „Az új francia külpolitika kialakulása”, a nagykövet feljegyzése, 1993. április 21.

¹²⁴ Emlékeztetünk arra, hogy Franciaországnak soha nem voltak elvi ellenvetései a bővítéssel szemben, mint korábban Nagy-Britanniával szemben, egyszerűen csak a féltreleket vagy fenntartásait fejezte ki.

összehasonlítjuk Élisabeth Guigou 1991 februárjában, Budapesten tett kijelentéseit Alain Juppé 1993. júliusi nyilatkozataival, láthatjuk, hogy az eltérések lényegében felszínesek. 1991-ben Élisabeth Guigou kijelentette: Magyarországnak „küldetése”, hogy a római szerződés értelmében az EU tagjává váljon, és hangsúlyozta, hogy a reformok terén történt előrehaladás és az ország Európai Tanácsba való felvétele kijelölték számára ezt az utat.¹²⁵ Ám a miniszterelnöknő egyúttal arra is emlékeztetett, hogy az integrációhoz átmeneti szakaszokra és fokozatos adaptációra van szükség.¹²⁶ Ez a mérsékelt megfogalmazás akkor tetszett a magyar beszélgetőpartnereknek. 1993 júliusában, csupán néhány héttel az Európai Tanács koppenhágai ülése után Alain Juppé nyomatékosabban és erőteljesebben fejezte ki a francia álláspontot: „Szeretnék tiszta vizet önteni a pohárba: Franciaországnak nincsenek aggályai, ellenvetései, nem támaszt akadályt a csatlakozás előtt, épp ellenkezőleg, szeretné azt.”¹²⁷ Eközben azonban valójában nem tért el korábbi állásfoglalásától, mivel egyúttal hangsúlyozta a feladat várható nehézségeit és a kikerülendő akadályokat: „Az EKG nem egyszerűen egy szabadkereskedelmi övezet. Ez egy sok kötöttséggel járó politikai unió is egyben, amely egy nagyon gazdag pozitív jogrendszert hozott létre. Ezt figyelembe kell venni [...] egy elszáított belépés talán még mindig nem szolgálná a tagjelölt országok érdekeit, amelyeknek előrelépést kell elérniük az igazi piacgazdaság megteremtésében, a privatizációs folyamatban, gazdasági és társadalmi fejlődésükben [...]. Meg kell találni az egyensúlyi pontot, azt a pillanatot, amikor a feltételek valóban adottak lesznek ahhoz, hogy a csatlakozás a kölcsönös érdekeket szolgálja: a Közösséget, amely erősödik az új tagok felvételével, és a jelöltekét, amelyeknek akkor támogatni fogjuk az erőfeszítéseit.”¹²⁸

Alapjában véve e szavak hasonlítanak Élisabeth Guigou szavaira. Franciaországnak nem voltak elvi kifogásai, hanem figyelembe vette a közép- és kelet-európai országok és az EU előtt álló nehéz feladatokat és az együtt megteendő lépéseket. A gondolat tehát ugyanaz maradt, csak a tálalásában voltak eltérések. Az azonban világosan látszik, hogy 1994-ben Franciaország és Mitterrand elnök beletörődtek a bővítésbe: „a kérésük meghallgatásra talált”,¹²⁹ közölte az államfő 1994. szeptember 29-én magyar kollégájával, Göncz Árpáddal: „az EU tagjai lesznek”.¹³⁰ 1994 őszén a probléma tehát többé már nem az volt, hogy „igen vagy nem?”, hanem az, hogy „mikor és hogyan?”, valamint, ahogy azt Mitterrand elnök frappánsan megfogalmazta: „mennyibe fog kerülni?”.¹³¹ Ám akkor, amikor az államfő szavai valószínűleg megnyugtatták a magyar vezetőket, a francia külügyminiszter, Alain

¹²⁵ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatása, Élisabeth Guigou látogatása (1991. február 7–8.), a látogatás értékelése, diplomáciai távirat, 1991. február 11.

¹²⁶ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, beszámoló Élisabeth Guigou magyarországi látogatásáról (1991. február 7–8.).

¹²⁷ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatásai, Alain Juppé látogatása, közös sajtóértekezlet Jeszenszky Gézával, 1993. július 13.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ AN, 5 AG4/CD 274, 6. sz. dosszié, magyar politikusok franciaországi látogatásának előkészítése, a François Mitterrand-nal történő megbeszélések napirendje, megbeszélések, találkozók (1982–1994), beszámoló François Mitterrand és Göncz Árpád találkozásáról, Jean Vidal feljegyzése, 1994. szeptember 29.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Uo.

Juppé 1994 decemberében, az Európai Tanács esseni ülésén ismét egy Közép-Európával szemben óvatos Franciaország képét erősítette meg. A francia diplomácia vezetője kifejtette ugyanis, hogy az EU által a közép- és kelet-európai országoknak nyújtott segítségnyújtás nem történhet a dél-európai országok rovására, és azt követelte, hogy az 1995–1999-es időszakra az előbbieknél nyújtandó pénzügyi támogatás összegével azonos hitelkeretet hozzanak létre a földközi-tengeri harmadik országok javára. Ehhez a kiegyensúlyozásra való törekvéshez még a franciáknak az a szándéka is hozzáadódott, hogy ne hagyják sorukra hagyományos kelet-európai partnereiket (Romániát és Bulgáriát). Budapest ezt komoly gyanakvással fogadta, ugyanakkor remélte, hogy Franciaországban a küszöbönálló elnökválasztások enyhítenek a helyzeten.

Jacques Chirac, Magyarország és a közép- és kelet-európai bővítés

A voluntarizmustól...

Magyarország és tágabb értelemben a közép- és kelet-európai országok nem tartoztak Chirac elnök diplomáciai terveinek középpontjába. Budapest azonban általában véve kedvezően fogadta Chirac elnök megválasztását még akkor is, ha az államfő beiktatását követő első hetekben a magyar diplomácia nem tudhatta biztosan, milyen irányt fog venni európai politikája. 1995. május 10-én Magyarország franciaországi nagykövete, Szombati Béla feljegyzést küldött a Magyar Külügyminisztériumnak, amelyben közölte, hogy az új francia elnöknek számos, Európával szemben nagyon szkeptikus politikussal kell egyezkednie a saját táborán belül (Philippe Séguin, Philippe de Villiers), és hogy ő maga sem volt mindig nagy támogatója Edouard Balladur ilyen irányú politikájának.¹³² Azonban a nagykövet azt is hangsúlyozta, hogy Valéry Giscard d'Estaing és François Mitterrand volt miniszterelnöke mindenekelőtt „pragmatikus személy”,¹³³ akinek az Európáról szóló megnyilatkozásai egyre pozitívabbá váltak az 1990-es évek során.¹³⁴ Ami a „másik Európával” való kapcsolatokat illeti, úgy tűnt, hogy az új francia elnöknek hosszú idő óta nagyon pozitív és határozott a véleménye. Így 1995 júliusában Jacques Chirac a francia parlament előtt kifejtette: „mindig meg voltam győződve [...] arról, hogy az 1989-es események történelmi esélyt nyújtottak az egész európai kontinens megbékéléséhez”, és úgy tekintette ennek a területnek az újraegyesítését, mint az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa De Gaulle-i koncepciójának megvalósulását. 1997 januárjában, első budapesti hivatalos látogatásán a francia elnök másfelől arról számolt be a magyar képviselők előtt, hogy „én voltam az első európai politikai vezető, aki már 1989-ben is kértem a közép- és kelet-európai

¹³² MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001373/1. sz. dokumentum, „Jacques Chirac európai és biztonsági politikája”, 1995. május 10-i feljegyzés.

¹³³ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001812. sz. dokumentum, „Az új francia elnök és a francia–magyar kapcsolatok”.

¹³⁴ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001373/1. sz. dokumentum, „Jacques Chirac európai és biztonsági politikája”, 1995. május 10-i feljegyzés.

országok felvételét az EGK-ba”. Jacques Chirac tehát első mandátuma első napjaitól kezdve világosan közölte álláspontját Magyarországgal a bővítés kérdését illetően. 1995. június 19-én a francia elnök levelet írt magyar kollégájának, Göncz Árpádnak, amelyben garantálja számára, hogy „Franciaország mellett áll az EU-hoz való csatlakozás útján”.¹³⁵ 1995. november 3-án, Horn Gyula miniszterelnöknek írt levelében az államfő még messzebb ment, és ezt írta: „személyesen fog ügyelni arra, hogy Franciaország minden szükséges politikai akaratával segítse a lehetséges nehézségek legyőzését [...] Franciaország azt akarja, hogy Magyarország fontos szerepet játsszon az európai építkezésben, amelyre a kontinens szívében elfoglalt helye predestinálja”.¹³⁶ A magyar diplomáciának ez hízelgett, de nem lehetett becsapni. A Magyar Külügyminisztérium tisztában volt azzal, hogy a bővítés kérdésében Franciaország addig nyilatkozik pozitívan, amíg nem lát különösebb összeférhetetlenséget saját céljai és a tagjelölt országok szándékai között, ám továbbra is főként a saját érdekei védelmét helyezi előtérbe.¹³⁷ A magyar kormány egyébként pontosan látta, hogy Párizsnak melyek voltak az elsődleges szándékai ebben az ügyben. Európában fontos szerepét, a nemzetközi szintén pedig közepes hatalmi státuszát próbálta megőrizni.¹³⁸

1997 januárjában Magyarországra történő utazása alkalmat adott Jacques Chiracnak, hogy javítsa Franciaország hírnevét, és a politikai kommunikáció valóságos manőverét hajtsa végre. Nagy hévvel hangsúlyozta, hogy Franciaország támogatja Magyarország csatlakozását: „Elmondom itt is, mint ahogy elmondtam Varsóban:”¹³⁹ azt kívánom, hogy országuk már 2000-ben csatlakozzon az Európai Unióhoz. Franciaország mindent elkövet azért, hogy ezt a dátumot be lehessen tartani. Egyesek azt állítják: »ez túl rövid idő, nem fog sikerülni«. Ha így gondolják, megfelelkeznek arról, hogy eddig is túl sok éven át vártak, vártunk. Megfelelkeznek arról is, hogy az időpont kitűzése mindenekelőtt politikai akarat kérdése.”¹⁴⁰

Bár a magyar diplomácia számított az elnök támogatására, vagy legalábbis remélte,¹⁴¹ a beszéd lelkes hangneme és a szavak ereje szenzációs visszhangra találtak a másnap reggeli sajtóban.¹⁴² Alapjában véve számos elemző „irreálisnak” tartotta a tervet, és elítélte

¹³⁵ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Göncz Árpádnak írt levele, 1995. június 19.

¹³⁶ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Horn Gyulának írt levele, 1995. november 3.

¹³⁷ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 002773/2. sz. dokumentum, Horn Gyula franciaországi látogatása, „Franciaország európai politikája”, 1995. november 13-i feljegyzés.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Jacques Chirac beszéde a francia–lengyel kapcsolatokról 1996.

¹⁴⁰ AN, 5AG5/JFC 31, Jean-François Cirelli dossziéi, Magyarország (1995–2001), Jacques Chirac magyar parlamentben tartott beszéde, Budapest, 1977. január 16.

¹⁴¹ KÜM, Franciaország, 1997, 417-6. sz. dokumentum, Jacques Chirac magyarországi látogatása, a Jacques Chirac és Göncz Árpád közötti megbeszélés témái, 1996. december 20.

¹⁴² Alapjában véve nehéz lenne megmondani, hogy a francia elnök valóban hitt-e abban, hogy erre az időpontra megvalósítható-e a csatlakozás. 1996 szeptemberében a lengyel fővárosban mondott hasonló beszéd után az Európai Bizottság gyorsan megcáfolta az időpont teljesíthetőségét. Ezek után az újabb kijelentések után ismét szükségét érezte a pontosításnak azért, hogy eloszlassa az általuk keltett hamis reményeket. (La Commission reste sceptique sur un élargissement de l'Union européenne dès l'an 2000 1997.)

a francia elnök „politikai licitjét”,¹⁴³ mások azonban épp ellenkezőleg, dicsérték „a nagy taktikai ügyességét”¹⁴⁴ ebben az ügyben. A cél 2000-re való kitűzésével a francia elnök valószínűleg végleg el akarta oszlatni a már hosszú ideje meglévő gyanakvást a francia szándékokat illetően, a közép- és kelet-európai bővítés témájában, és így „nem akarta egyedül Németországnak átengedni az EU-ban betöltött vezető szerepet”.¹⁴⁵

...a halogatásig

1997 tavaszán a baloldali szövetség¹⁴⁶ nyerte meg Franciaországban a parlamenti választásokat, és Jacques Chiracnak be kellett érnie egy ellenzéki kormánnyal és egy új miniszterelnökkel, Lionel Jospinnel, aki őt „egyáltalán nem értékelte”.¹⁴⁷ Chirac elnök véleménye szerint az EU témájában „az új miniszterelnök meglehetősen visszafogott”,¹⁴⁸ ami semmi jót nem tartogat a közép- és kelet-európai országok számára.¹⁴⁹ Budapesten bizonyos gyanakvással fogadták¹⁵⁰ a szocialisták visszatérését a hatalomba, de lényeges változásra nem számítottak a bővítés kérdésének álláspontjában.¹⁵¹ 1997 nyaratól azonban az Európai Unióról szóló diskurzus „realistábbá” vált francia részről.¹⁵² Július elején az európai ügyek új minisztere, Pierre Moscovici hosszú levélben fordult Kovács László magyar külügyminiszterhez, amelyben a francia kormány álláspontja tartózkodóbbnak tűnt, mint néhány hónappal korábban. Noha emlékeztetett: „Franciaország eltökélt abban, hogy segítse Magyarországot a csatlakozásra való felkészülésben”,¹⁵³ egyrészt nem volt hajlandó arra, hogy bármilyen csatlakozási dátumot is megemlítsen – ami valószínűleg visszalépésnek látszott a magyarok szemében –, másrészt annak a szükségességét hangsúlyozta, hogy „intézményi téren kielégítő megoldást kell találnunk a következő bővítés hatálybalépéséig”, világosan kifejezve, hogy addig szó sem lehet felvételről, amíg ez a kérdés nem rendeződik. Valójában az 1996-os kormányközi konferencia nem felelt meg a francia várakozásoknak az intézményi reformok tekintetében, így Párizs ettől kezdve kevesebb rugalmasságot

¹⁴³ GRIBINSKI 1997, 66–81.

¹⁴⁴ BONIFACE 1997, 19–26.

¹⁴⁵ DULPHY–MANIGAND 2013, 41–59.

¹⁴⁶ Amely a szocialista pártból, a kommunista pártból, a szélsőbaloldali pártból, a Polgári Mozgalomból és a zöld pártjából állt.

¹⁴⁷ CHIRAC 2011, 213.

¹⁴⁸ CHIRAC 2011, 208.

¹⁴⁹ Az európai ügyek irányítása gyakorlatilag főként az új külügyminiszter, Mitterrand elnök volt tanácsadója, Hubert Védrine kezébe került. Chirac elnökkel jól megértették egymást, az elnök nagyra értékelte benne a „kiváló elemzőkészséget (és a) diplomácia fortélyainak alapos ismeretét”. És ami a legfontosabb, a francia diplomácia új vezetője hozzá volt szokva az ellenzékkel való együttműködéshez, mivel 1993 és 1995 között François Mitterrand mellett dolgozott.

¹⁵⁰ Szóbeli közlés: Thomas Schreiber, 2011. december 9.

¹⁵¹ A különböző pozíciókban lévőkől függetlenül a külpolitika mindig mutat némi folytonosságot.

¹⁵² A jelenség inkább a körülményekkel állt összefüggésben, nem pedig az új kormány politikai orientációjával.

¹⁵³ KÜM (Külügyminisztérium), Franciaország, 1997, 7024. sz. dokumentum, Pierre Moscovici Kovács Lászlónak írt levele, 1997. július 7.

mutatott a bővítés irányába.¹⁵⁴ 1997. október 2-án, a kormányközi konferencián eldöntött amszterdami szerződés aláírása előtt Franciaország és Olaszország csatlakoztak ahhoz a belgiumi javaslatához, hogy csatloljanak a szerződéshez egy nyilatkozatot, amely szerint az intézmények megerősítése „elengedhetetlen feltétele az első csatlakozási tárgyalások befejezésének”.¹⁵⁵ Budapesten, ahol mindössze kilenc hónappal korábban hangzott el a felvétel a 2000-es évre kilátásba helyező beszéd, rossz szemmel nézték a kezdeményezést.¹⁵⁶ A franciák magatartása újjáélesztette a régi gyanakvást, és a magyarok attól tartottak, hogy ez csak újabb ürügy a bővítés késleltetésére.¹⁵⁷ 1997. november 16–17-én a magyar fővárosba tett hivatalos látogatásán Pierre Moscovicinek, az európai ügyek miniszterének a tárgyalópartnerei kijelentették: „elképzeltetetlen”¹⁵⁸ a csatlakozás elnapolása azért, hogy elsődleges feladatként a reformokkal törődjünk: „az Uniót el kell mélyíteni, de mindenáron el kell kerülni, hogy ez az elmélyítés akadályozza a bővítést”.¹⁵⁹

1998 márciusától kezdve Magyarország a többi tagjelölttel együtt a multilaterális tárgyalások szakaszába lépett, amelyek erősen technikai jellegűek voltak. Ebben az „előszlelekciónak” nevezett időszakban az Európai Bizottság képviselőivel együtt számba vették a közösségi vívmányokat és a nehézségeket, amelyeket ezek átvétele okoz. Az ígéretekkel szemben, amelyeket Chirac elnök 1996-ban tett magyar kollégájának, Franciaország nem mutatkozott különösebben nagylelkűnek a megbeszélések idején. 1998 júliusában, amikor az unió soros elnökségét betöltő Ausztria azt javasolta,¹⁶⁰ hogy az előszlelekciónal egy időben nyissák meg a felvételi tárgyalásokat is, Párizs ezzel ellentétben úgy vélte, hogy meg kell várni ennek a procedúrának az eredményeit, mielőtt valódi tárgyalásokba kezdenének. Magyarország ebben az ügyben is lényegében úgy tűnt fel, mint Franciaország tágabb értelemben vett európai politikájának mellékes áldozata. Az új magyar külügyminiszter, Martonyi János, akit francia kollégája 1998 szeptemberében fogadott Párizsban, így nyilatkozott: „Magyarország a két ország közül az egyik legfelkészültebb, ha nem a legfelkészültebb (a csatlakozásra)”,¹⁶¹ valamint „felvétele semmilyen problémát nem fog okozni az EU-nak”,¹⁶² ám a dolgok jelenlegi állása szerint Franciaország nem hajlandó „exkluzív politikát folytatni”,¹⁶³ vagyis előnyben részesíteni egy vagy több országot a többi rovására, ezenkívül „nem fogadja el, ha a tárgyalások eredménye nem kielégítő”¹⁶⁴ a reformok

¹⁵⁴ VINCZE 2004.

¹⁵⁵ „Belgium, Franciaország és Olaszország nyilatkozata az intézményekről szóló jegyzőkönyvre vonatkozóan, az Európai Unió bővítésének megvalósulása céljából”, az amszterdami szerződés zárónyilatkozatának 6. melléklete.

¹⁵⁶ A magyar diplomácia nem tagadta a reform szükségességét, de lényegében úgy vélte, hogy a tagállamok a tárgyalások ideje alatt is végrehajthatják, amelyek igen hosszú időre elhúzódhatnak.

¹⁵⁷ PARZYMIES 2009.

¹⁵⁸ KÜM, Franciaország, 1997, 10363. sz. dokumentum, Pierre Moscovici magyarországi látogatása, előkészítő feljegyzés.

¹⁵⁹ Uo.

¹⁶⁰ Ebben Németország, Nagy-Britannia és az összes északi ország is támogatta.

¹⁶¹ KÜM, Franciaország, 1998, 6641-3. sz. dokumentum, beszámoló Martonyi János franciaországi látogatásáról, 1998. szeptember 15.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Uo.

és a vívmányok átvétele terén. Ilyen körülmények között a francia kormány most sem volt hajlandó megjelölni a csatlakozás lehetséges dátumát, sőt még a tárgyalások végének időpontját sem.¹⁶⁵ A találkozó idején Magyarország, amely már 11 tárgyalási fejezetet nyitott meg,¹⁶⁶ és 1998 vége előtt még 8-at meg kívánt nyitni, „legkésőbb” 2002. január 1-jén csatlakozni szeretett volna.¹⁶⁷

A magyar türelmetlenségről

1999 decemberében az Európai Tanács helsinki ülése úgy döntött, hogy az összes tagjelölt ország számára egyszerre nyitja meg a felvételi tárgyalásokat.¹⁶⁸ Így átvette az Európai Bizottságtól azt, hogy a hangsúly a bővítés stratégiai dimenziójára kerüljön, és most már úgy tekintett a bővítésre, mint a stabilizáció leghitelesebb eszközére a kontinens számára. Párizs egyetértett „a bővítésnek ezzel a bővítésével” az általa hagyományosan támogatott országok javára, azonban attól tartott, hogy ez egy olyan folyamatot indít el, amely a tagjelöltek felkészültségi fokának túl enyhe elbírálásához és a differenciált elbánás teljes feladásához vezet.¹⁶⁹ Így, amikor 2000 elején Tony Blair, az első brit munkáspárti miniszterelnök „legkésőbb” 2004-re jelölte meg a bővítés dátumát, Párizs ezt rögtön „időszerűtlennek” ítélte. Néhány héttel később Pierre Moscovici Budapesten elmagyarázta tárgyalópartnereinek, hogy egy konkrét határidő kitűzése valójában az ellenkező hatást váltaná ki, mert „minden erőfeszítés alól felmentené a tagjelölt országokat”.¹⁷⁰ A valóságban a francia politika mozgatórugója a bővítés felgyorsításával szemben tehát továbbra is az intézményi reform megkövetelése volt. Magyarország, amely azt remélte, hogy a francia elnökség alatt felgyorsulnak a tárgyalások,¹⁷¹ a türelmetlenség határozott jeleit kezdte mutatni. Orbán Viktor miniszterelnök nyilvánosan bírálta a tizenötök lassúságát, és úgy vélte, hogy „egyeknek nincsenek kész

¹⁶⁵ Hubert Védrine ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy „nem taktikáról van szó” azért, hogy késleltessék a bővítést, hanem „egy szükséges folyamatról”. KÜM, Franciaország, 1998, 6641-3. sz. dokumentum, beszámoló Martonyi János franciaországi látogatásáról, 1998. szeptember 15.

¹⁶⁶ Az összesen 31-ből.

¹⁶⁷ KÜM, Franciaország, 1997, 6641. sz. dokumentum, Martonyi János franciaországi látogatása, előkészítő feljegyzések, 1998. augusztus 14.

¹⁶⁸ Vagyis egyszerre tizenkét ország számára. Az „első hullámon” kívül, amelybe beletartozott: Magyarország, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Észtország, Szlovénia és Ciprus, a tárgyalások ezután kiterjedtek Málta, Romániára, Bulgáriára, Szlovákiára, Lettországra és Litvániára is.

¹⁶⁹ SERRE 2004.

¹⁷⁰ Budapesti Francia Intézet, főtítkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. június 3.

¹⁷¹ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dokumentum, Lionel Jospin magyarországi utazásának előkészítése (2000. május 3–4.), összefoglaló feljegyzés, 2000. május.

terveik”¹⁷² a bővítésben részt vevő országok számáról és a bővítés időpontjáról.¹⁷³ 2000 májusában, magyarországi hivatalos látogatásán Lionel Jospin francia miniszterelnöknek a magyar vezetők megjegyezték, hogy „a legjobbak nem várhatnak a lemaradókra”¹⁷⁴ a tárgyalások terén. A tárgyalások ütemének lelassulása¹⁷⁵ miatt aggódó magyar kormány kifejezte reményét, hogy a francia elnökség alatt felgyorsul a folyamat, és a „lengyel akadály” is elhárul.¹⁷⁶ A magyar vezetők ezenkívül a Matignon-palota lakóját Chirac 1997-es szavaira is emlékeztették,¹⁷⁷ miközben a kiábrándultság és a beletörődés vegyes érzelmei uralkodtak el az embereken a bővítés kérdését illetően.¹⁷⁸ Lionel Jospin azonban tárgyalópartnerei unszólása ellenére sem vállalt semmilyen kötelezettséget az időpontra nézve,¹⁷⁹ sőt épp ellenkezőleg, Magyarország „behozni való hátrányait”¹⁸⁰ emlegette, nevezetesen a környezetvédelem,¹⁸¹ az audiovizuális szolgáltatások és a mezőgazdaság¹⁸² terén. És ami még rosszabb, a már megtárgyalt¹⁸³ – és elméletileg lezárt – fejezetek terén is. Franciaország úgy gondolta, hogy „egyszerűbb szóhasználatlaltal élve: semmi nincs jóváhagyva, amíg

¹⁷² Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. április 10.

¹⁷³ Azonban e szavak nem feltétlenül elsősorban Franciaországot veszik célba. Martonyi János külügyminiszter 2002 januárjában, a francia nagykövettel, Dominique de Combles de Nayves-vel folytatott megbeszélésén úgy vélte, hogy a németek álláspontja képezi a nehézségek fő forrását. IFB, Főtitkárság, SCAC és IFB, 153. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2002), diplomáciai távirat, 2002. január 18. Átfogóbban tekintve, a volt franciaországi magyar nagykövetek, akiket a szerző a megkérdezett, utólag mind úgy gondolják, hogy Franciaországnak nem voltak különösebb ellenvetései Magyarországgal szemben a bővítés témájában. A közvélemény szintjén főleg gyakran irracionális és egy jó adag demagógiából táplálkozó félelmek létezhettek az Európai Unióba érkező idegenekkel szemben, de ezek a félelmek nem kifejezetten a magyarok ellen irányultak. Politikai szinten nem annyira Magyarország vagy tágabb értelemben a közép- és kelet-európai országok csatlakozása okozta a problémát, hanem a nagyságrend változása, mivel a bővítés főként a kiterjedtség és a struktúra terén jelentett nehézséget. (23%-kal nőtt az unió területe, 20%-kal a lakosságának száma, de a bruttó hazai termék csak minimális mértékben nőtt.) Ám még ebből a szemszögből tekintve is Magyarország nagyon periferikus helyet foglalt el Franciaország számára. Az olyan országok, mint Lengyelország (a méretei miatt) vagy Románia (gyengén fejlett) több kérdést felvetettek, mint Magyarország esete.

¹⁷⁴ Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. május 5.

¹⁷⁵ Budapesten vegyes fogadtatásra találtak a helsinki döntések a 2002-es év végére kitűzött dátumot és „a helsinki hatoknak” felajánlott „felzárkózási” lehetőséget illetően.

¹⁷⁶ Lengyelország valójában nagyon lemaradt a vívmányok átvételében, de Németország nem tervezte, hogy a bővítés első hullámából ki kellene hagyni, és ha ez a koncepció továbbra is fennmarad, azt jelentette volna, hogy a legjobban felkészült országoknak is várniuk kell a belépéssel.

¹⁷⁷ Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. május 5.

¹⁷⁸ E témában lásd: NEUMAYER 2006; MINK–NEUMAYER 2002, 665–681.

¹⁷⁹ „Irreleváns lenne a belépés időpontjáról beszélnünk” – mondta kollégájának, Orbán Viktornak.

¹⁸⁰ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése (2000. május 3–4.), beszámoló Lionel Jospin és Orbán Viktor tanácskozásáról, 2000. május 3.

¹⁸¹ Magyarország egy tizenhárom éves átmeneti időszakot kért a környezetvédelem több kérdése terén.

¹⁸² Magyarország már rögtön a belépése után közvetlen mezőgazdasági támogatást igényelt, miközben 5–10 éves átmeneti időszakot kapott a piacának védelmére.

¹⁸³ Lionel Jospin látogatásának idején Magyarország a 31 tárgyalási fejezetből 10 megtárgyalását fejezte be.

nincs minden jóváhagyva”.¹⁸⁴ A következő hónapokban a magyar sajtót frusztráció hatotta át a bővítési folyamat lassúsága miatt. A magyarok úgy érezték, hogy több tárgyalási fejezetet – például az energiáról és a külkereskedelemről szólókat – „mesterségesen nyitva hagyták”,¹⁸⁵ a magyar miniszterelnök pedig köntörfalazás nélkül, nyilvánosan kijelentette, hogy „az unión kívül is van élet”.¹⁸⁶

Intézményi szempontból, az Európai Tanács nizzai ülésén (2000. december 7–9.) végül olyan megegyezés született, amely főbb vonalakban kielégítette a francia elnököt és miniszterelnököt egyaránt.¹⁸⁷ 2001 elejétől kezdve Párizs úgy tekintette, hogy Magyarország „gyakorlatilag bent van az EU-ban”,¹⁸⁸ és ezért úgy kell vele tárgyalni, mintha már teljes jogú tag lenne. A 2003 első harmadában a két ország között felmerülő nézetkülönbségektől eltekintve¹⁸⁹ a következő három évben már nem merültek fel komolyabb viták a két ország között a bővítés kérdésében, és 2004. május 1-jén Magyarország, a tizenöt éven át tartó, hosszú út végére érve csatlakozott Franciaországhoz a kibővített EU keretén belül.

¹⁸⁴ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéi, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése, előkészítő feljegyzés az EU-ról, 2000. április 18.

¹⁸⁵ Főtitkárság, SCAC és IFB, 148. akta, a francia követség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. szeptember 21.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ SERRE 2001, 259–275.

¹⁸⁸ Főtitkárság, SCAC és IFB, 151. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2001), diplomáciai távirat, 2001. július 23.

¹⁸⁹ Az Irak lefegyverzését célzó békés megoldások hiányában és az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazása nélkül az amerikaiak és brit szövetségeseik 2002 végén – „a terrorizmus elleni harc” és annak szükségessége nevében, hogy megfosszák Szaddám Huszeint állítólagos tömegpusztító fegyvereitől – végül egyoldalú katonai beavatkozásra szánták el magukat Irakban. A 2003-as év elején Európa véleménye megoszlott abban a kérdésben, hogy nyújtsanak-e logisztikai segítséget az Egyesült Államoknak. Franciaország és Németország ösztönöz elleneztek azt. Nagy-Britannián kívül Spanyolország, Olaszország, Portugália és Dánia a segítség mellett foglalt állást. 2003. január 30-án az öt ország levélben szólított fel az Egyesült Államok beavatkozásának támogatására, amelyet „minden eddiginél nagyobb mértékben” fenyeget a terrorizmus veszélye. Lengyelországgal és a Cseh Köztársasággal együtt Magyarország is aláírta a nyilatkozatot. Hat nappal később, a tíz új tagország külügyminiszterei csatlakoztak ahhoz a kezdeményezéshez, hogy támogassák az amerikai beavatkozást. A francia reakció nem sokáig váratott magára. Amikor 2003. február 17-én az Európai Tanács brüsszeli ülésén megkérdzték Chirac elnök véleményét az ügyről, elég nyersen fejtette ki álláspontját: „Ami minden esetben a tagjelölt országokat illeti, és itt most nem azokról az országokról beszélek, amelyek nem tagjelöltek, hanem a tagjelöltekről, őszintén úgy gondolom, hogy bizonyos könnyelműséggel jártak el [...] ez nem egy felelősségteljes viselkedés. Mindenesetre nem illemtudó viselkedés. Úgy gondolom tehát, hogy egy jó alkalmat szalasztottak el arra, hogy csöndben maradjanak.” Jacques Chirac elnök nyilatkozata az Európai Tanács 2003. február 17-én, Brüsszelben tartott informális ülését követő sajtóértekezleten, 2003. február 17. Amikor Chirac elnök reakciójáról megkérdzték Medgyessy Péter magyar külügyminiszter véleményét – aki korábban személyesen kérte a nyolcak levele egy részének módosítását, mert túl nyílt támadásnak vélte Párizs és Berlin ellen –, azzal vágott vissza, hogy „elég illemtudó ahhoz, hogy ne válaszoljon”. Jacques Chirac és Medgyessy Péter kevesebb mint három héttel e kijelentések után véletlenül találkoztak. A hangnem ekkorra már mindkét részről enyhült. Chirac elnök beismerte, hogy „kissé erősen reagált”. Az elnök végül azt mondta, hogy a levélnek „nem lesznek következményei”. A két politikus a következő találkozásán már említést sem tett a dologról. AN, 5AG5/LV 17, Laurent Vigier dossziéja, az elnök megbeszélése Medgyessy Péterrel, 2004. február 24.

Összegzés

Az 1989–2004 közötti időszak a francia–magyar kapcsolatok vitathatatlanul izgalmas szakasza volt, amelyet az intenzív együttműködés és egymás kölcsönös felfedezése jellemezett. Párizs Budapesttel olyan gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokat épített ki, amelyek korábban soha nem látott méreteket öltöttek. Mindezek ellenére azonban a francia–magyar kapcsolatok nagyon kiegyensúlyozatlanok voltak ebben az időszakban, úgy politikai,¹⁹⁰ mint gazdasági¹⁹¹ vagy kulturális¹⁹² szempontból. Másfelől, noha Párizs egyedülálló és különleges kapcsolatokat épített ki Budapesttel Közép- és Kelet-Európán belül, mégsem beszélhetünk az esetében magyar politikáról, mint ahogy német vagy orosz politikáról beszélhetünk.¹⁹³ Ebben az értelemben az EU keleti bővítésének a kérdése jól szemlélteti azt a felfogást, hogy a „jó magyar tanuló” Párizs szemében egy olyan partner maradt, akivel a kapcsolatok főként a globális európai keretek között zajlottak. És végül, bár Párizs ebben az időszakban aszimmetrikus kapcsolatokat tartott fenn Budapesttel, ezeket a kapcsolatokat már többé nem hatotta át – mint ahogy az a történelem során néha megtörtént – a távolságtartás, a gyűlölködés és egymás semmibevétele. Magyarország, megtalálva a helyét a nyugati országok szövetségében, ismét elfoglalta Párizs mellett a hosszú időn át nélkülözött barát pozícióját.

Irodalom

Könyvek, cikkek

- A francia köztársasági elnök interjúja a Nouvel Observateur, a The Independent, az El Pais, a La Repubblica és a Süddeutsche Zeitung számára, 1989. július 27. (1989) Elérhető: <http://discours.vie-publique.fr/notices/897017600.html> (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- Amszterdami szerződés az európai unióról szóló szerződés, az európai közösségeket létrehozó szerződések és egyes kapcsolódó okmányok módosításáról (1997).
- ATTALI, Jacques (1995): Verbatim (Tome III. 1988–1991). Párizs, Fayard.
- Az Európai Tanács elnökségének indítványa, Koppenhága, 1993. június 21–22. I.13. cikk.
- BÉKÉS Csaba (2002): Back to Europe. The International Background of the Political Transition in Hungary, 1988–1990. In BOZOKI, András ed.: *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*. Budapest, CEU Press. 237–272.
- BERKES Antal (2011): *A francia közvélemény Magyarország európai uniós csatlakozásáról*. Mesterképzés diplomamunka, Philippe Mioche vezetése alatt, Université de Provence.

¹⁹⁰ Egy konkrét példát említve, 1996 júliusa és 1999 februárja között tizenhét magyar miniszter látogatott Franciaországba, míg Magyarországon csak hat francia miniszter fordult meg. KÜM, Franciaország, 1999, 3344. sz. dokumentum, a francia–magyar kétoldalú kapcsolatok áttekintése, Szombati Béla nagykövet feljegyzése, 1999. március 8.

¹⁹¹ Miközben 350 francia vállalat települt Magyarországra az időszak végére, szinte egyetlen magyar vállalat sem működik Franciaországban. AN, 5AG5/LV 24, Laurent Vigier dossziéja, az elnök Gyurcsány Ferencsel folytatott megbeszélése, előkészítő feljegyzések, 2005. október 8.

¹⁹² A magyar kulturális „hálózat” mérete Franciaországban (főként a Párizsi Magyar Intézet) összehasonlíthatatlan a magyarországi francia hálózatával.

¹⁹³ Ebben az értelemben Franciaországnak tehát van Magyarországgal kapcsolatos politikája, de nincs magyarországi politikája.

- BONIFACE, Pascal (1997): Avantages et limites du volontarisme en politique étrangère [A voluntarizmus előnyei és hátrányai a külpolitikában]. *Relations Internationales et Stratégiques*, No. 25. 19–26.
- BOZO, Frédéric (2005): *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht* [Mitterrand, a hidegháború vége és a német egyesítés. Jaltától Maastrichtig]. Párizs, Odile Jacob.
- CHIRAC, Jacques (2011): *Mémoires: Tome II, Le Temps présidentiel* [Az elnökség ideje]. Párizs, NIL.
- DELOCHE-GAUDEZ, Florence (1998): *La France et l'élargissement de l'Union européenne*. [Franciaország és az Európai Unió bővítése]. Párizs, Centre de Recherches Internationales. (Les Études du CERI, 46.)
- DULPHY, Anne – MANIGAND, Christine (2013): Jacques Chirac az Európai Unió kibővítésének kihívásával szemben. In LEQUESNE, Christian – VAÏSSE, Maurice: *La politique étrangère de Jacques Chirac*. Párizs, Riveneuve.
- DUMAS, Roland (2011): *Coups et blessures, 50 ans de secrets partagés avec François Mitterrand* [Ütések és sebek, 50 év közös titkai François Mitterrand-nal]. Párizs, Cherche-midi.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1966): *La décennie Mitterrand: Les défis*. Tome III. [Mitterrand évtizede: A kihívások. III. kötet]. Párizs, Éditions du seuil.
- GARADNAI Zoltán – SCHREIBER, Thomas (2009a): *A francia–magyar politikai és diplomáciai kapcsolatok alakulása a Quai d'Orsay szemével* [Le développement des relations politiques et diplomatiques franco-hongroises vu du Quai d'Orsay]. Elérhető: www.archivnet.hu/diplomacia/a_franciamagyar_politikai_es_diplomaciai_kapcsolatok_alakulasa_a_quai_dorsay_szemevel.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- GARADNAI Zoltán – SCHREIBER, Thomas (2009b): *François Mitterrand elnök második budapesti útja – 1990. január 18–19*. [Le second voyage budapestois du président François Mitterrand – 18–19 janvier 1990]. Elérhető: www.archivnet.hu/politika/francois_mitterrand_elnok_masodik_budapesti_utja_1990_januar_1819.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- GOUAUD, Christiane (1993): De la constitution de la République hongroise (23 octobre 1989) [A Magyar Köztársaság megalkotásáról (1989. október 23.)]. *Revue d'Europe Centrale*, Vol. 1. No. 1. Strasbourg, Német Tanulmányok Központja. 49–62.
- GRIBINSKI, Jean-François (1997): Jacques Chirac és Európa: realista politika. *Relations Internationales et Stratégiques*, No. 25. 66–81.
- HOFFMAN, Stanley (2000): La France dans le monde 1979–2000 [Franciaország a világban 1979–2000]. *Politique étrangère*, Tome 65. No. 2. 307–317. DOI: <https://doi.org/10.3406/polit.2000.4938>
- Írásbeli közlés: A szerző levélváltása Georges Saunier-val, a François Mitterrand Intézet szakreferensével, 2014. január 15.
- Jacques Chirac elnök beszéde a francia–lengyel kapcsolatokról, az Európai Unió Lengyelország felé való bővítéséről, valamint a gazdasági és szociális Európáról, Varsó, 1996. szeptember 12. (1996). Elérhető: <http://discours.vie-publique.fr/notices/967012600.html> (A letöltés ideje: 2016. 11. 17.)
- Jacques Chirac elnök nyilatkozata az Európai Tanács 2003. február 17-én, Brüsszelben tartott informális ülést követő sajtóértekezleten, 2003. február 17.
- KUNDERA, Milan (1983): Un Occident kidnappé ou la tragédie de l'Europe centrale [A megrabolt Nyugat, avagy Közép-Európa tragédiája]. *Le Débat*, No. 27. 3–23. DOI: <https://doi.org/10.3917/deba.027.0003>

- La campagne pour les élections législatives Les assises du RPR vont tenter de masquer les divergences liées au traité de Maastricht (1993). *Le Monde*, 06 mars 1993. Elérhető: www.lemonde.fr/archives/article/1993/03/06/la-campagne-pour-les-elections-legislatives-les-assises-du-rpr-vont-tenter-de-masquer-les-divergences-liees-au-traite-de-maastricht_3914981_1819218.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- LACHAISE, Bernard (2009): Le voyage de François Mitterrand en Hongrie en 1990 [François Mitterrand magyarországi utazása 1990-ben]. *Öt Kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék közleményei* [Cinq Continents, Revue du département d'histoire moderne et contemporaine de l'université]. 2009-es szám. 59–68.
- La Commission reste sceptique sur un élargissement de l'Union européenne dès l'an 2000 (1997): *Le Monde*, 24 janvier 1997. Elérhető: https://www.lemonde.fr/archives/article/1997/01/24/la-commission-reste-sceptique-sur-un-elargissement-de-l-union-europeenne-des-l-an-2000_3744787_1819218.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- LELOUCHE, Pierre (1990): *Le Point*, Tome 19. No. 64.
- MARTENS, Stephen (1998): *La politique à l'Est de la République fédérale d'Allemagne depuis 1949. Entre mythes et réalités* [A Német Szövetségi Köztársaság keleti politikája 1949 óta. Mítoszok és a valóság között]. Párizs, Presses universitaires de France.
- MARTIN József (1994): Folyamatosan javulnak a magyar–francia kapcsolatok. *Magyar Nemzet*, 57. évf. 44. sz. 1–2.
- MINK, Georges – NEUMAYER, Laure (2002): Európa-ellenes járvány Közép-Európában. *Politique étrangère*, No. 3. 665–681.
- MUSGROVE, Géorgie (1998): *The End of the Cold War in Europe, 1989: New Thinking and New Evidence*. A Compendium of Declassified Documents Prepared for a Critical Oral History Conference organized by the National Security Archive, Washington, D. C., May 1–3.
- MUSITELLI, Jean (2011): François Mitterrand, a nagy Európa felépítője. Az európai konföderáció terve (1990–1991). *Revue Internationale et stratégique*, No. 82. 18–28. DOI: <https://doi.org/10.3917/ris.082.0018>
- NEUMAYER, Laure (2006): *Az európai tét a posztkommunista átalakulásokban (Magyarország, Lengyelország, Cseh Köztársaság, 1989–2004)*. Párizs, Belin.
- PICHONNIER, Christopher (2016): La Hongrie et le projet mitterrandien de confédération européenne [Magyarország és az európai konföderáció Mitterrand-i terve]. *Öt Kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei* [Cinq Continents, Revue du département d'histoire moderne et contemporaine de l'université], 12. évf. 1. sz. Budapest, ELTE.
- ROMSICS Ignác (1989): Francia–magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi Magyar Intézet a két világháború között. [Les relations culturelles franco–hongroises et l'institut hongrois de Paris dans l'entre-deux-guerres]. In JUHÁSZ Gyula – KISS Csaba szerk.: *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve* [Recherche hongroise. Annuaire de l'institut de recherche sur la Hongrie]. Budapest, Magyarságkutató Intézet [Institut de recherche sur la Hongrie]. 193–204.
- ROMSICS, Ignác (2013): *Rendszerváltás Magyarországon* [Changement de régime en Hongrie]. Budapest, Akadémiai.
- SCHREIBER, Thomas (1991): *Hongrie: la transition pacifique*. Párizs, Le Monde Éditions.
- SCHREIBER, Thomas (2000): *Les Actions de la France à l'Est ou les Absences de Marianne* [Franciaország kelet-európai tevékenysége, avagy Marianne távollétei]. Párizs, L'Harmattan.
- SERRE, de la Françoise (2001): A nizzai szerződés: az Unió lebontása vagy új alapokra helyezése? *Politique étrangère*, Tome 66. No. 2. 259–275. DOI: <https://doi.org/10.3406/polit.2001.5068>

- VÉDRINE, Hubert (1996): *Les mondes de François Mitterrand, À l'Élysée 1981–1995* [François Mitterrand világai, az Élysée-palotában 1981–1995]. Párizs, Fayard.
- VÉDRINE, Hubert – MUSITELLI, Jean (1991): Les changements des années 1989–1990 et l'Europe de la prochaine décennie. *Politique étrangère*, Tome 56. No. 1. 165–177. DOI: <https://doi.org/10.3406/polit.1991.4022>
- VINCZE Hajnalka (2004): *Franciaország és az EU keleti bővítése, avagy a templom őrzőjének dilemmái* [La France et l'élargissement à l'Est, ou le dilemme des gardiens du temple]. Elérhető: http://hajnalka-vincze.com/list/etudes_et_analyses/207-les_dilemmes_du_gardien_du_temple_la_france_et_l'elargissement_de_l'union_europeenne (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

Levéltári és egyéb források

- AMAE (a Külügyminisztérium archívuma), Kelet-európai Aligazgatóság, A. S. feljegyzés, Események a Szovjetunióban és Kelet-Európában, 1988. június 23, 6795. sz. akta, idézte: Bozo 2005.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/8, kapcsolatok Franciaországgal, látogatások-találkozók-megbeszélések, diplomáciai távirat, 1992. május 21.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/1, kapcsolatok Franciaországgal, általános dosszié, diplomáciai távirat, 1993. június 7.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7106. akta, HON 8.5, gazdasági ügyek, „Magyarország és a közös agrárpolitika: az integráció kilátásai”, 1992. február 7-i feljegyzés.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7108. akta, HON 11.3/2, Magyarország–EGK kapcsolatok, a Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság feljegyzése, 1993. március 9.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Göncz Árpádnak írt levele, 1995. június 19.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Horn Gyulának írt levele, 1995. november 3.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatása, Élisabeth Guigou látogatása (1991. február 7–8.), a látogatás értékelése, diplomáciai távirat, 1991. február 11.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatásai, Alain Juppé látogatása, közös sajtóértekezlet Jeszenszky Gézával, 1993. július 13.
- AN, 5 AG4/CD 274, 6. sz. dosszié, magyar politikusok franciaországi látogatásának előkészítése, a François Mitterrand-nal történő megbeszélések napirendje, megbeszélések, találkozók (1982–1994), beszámoló François Mitterrand és Göncz Árpád találkozájáról, Jean Vidal feljegyzése, 1994. szeptember 29.
- AN, 5AG4/12970, a miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországra (1990. január 18–19.), program és delegáció.
- AN, 5AG4/CD274, 6. sz. dosszié, magyar politikai vezetők franciaországi látogatása, megbeszélések, tárgyalások François Mitterrand és Antall József között, Pierre Morel feljegyzései, 1991. május 21.

- AN, 5AG4/EG/204, 5. dosszié, François Mitterrand magyarországi utazásának előkészítése és lezajlása 1990. január 18–19-én, beszámoló a budapesti bankárképző központ kerekasztal-megbeszéléséről, 1990. január 18.
- AN, 5AG5/JFC 31, Jean-François Cirelli dossziéi, Magyarország (1995–2001), Jacques Chirac magyar Parlamentben tartott beszéde, Budapest, 1977. január 16.
- AN, 5AG5/LV 17, Laurent Vigier dossziéja, az elnök megbeszélése Medgyessy Péterrel, 2004. február 24.
- AN, 5AG5/LV 24, Laurent Vigier dossziéja, az elnök Gyurcsány Ferencsel folytatott megbeszélése, előkészítő feljegyzések, 2005. október 8.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Édith Cresson), 19940017/10. sz. dosszié, 1991. július 5-i feljegyzés.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dokumentum, Lionel Jospin magyarországi utazásának előkészítése (2000. május 3–4.), összefoglaló feljegyzés, 2000 május.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése (2000. május 3–4.), beszámoló Lionel Jospin és Orbán Viktor tanácskozásáról, 2000. május 3.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéi, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése, előkészítő feljegyzés az EU-ról, 2000. április 18.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Michel Rocard), Olivier Mallet és Benoît Chevauchez dossziéja, 19930409/9. sz. dosszié, Marisol Touraine feljegyzése a miniszterelnök számára. 1990. június 20.
- CADN (Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ), Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3–4-i ülésről.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 214. akta, külpolitikai események időrendi sorrendben (a hivatalos látogatások havi összesítése) az MTI, a magyar hírügynökség adatai szerint, általános dosszié, francia parlamenti képviselők.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 215. akta, francia–magyar kétoldalú kapcsolatok, általános dosszié, politikai kapcsolatok, diplomáciai távirat, 1990. április 12.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, az utazás előkészítése, összefoglaló dosszié, a gyáriparosok szövetségének (CNPF) ülése, 1989. március 30.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 15.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 274. akta, a kelet-európai politika fel lendítése, technikai dokumentáció, 1988. június 26.
- CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 22.
- CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, diplomáciai távirat, 1990. január 22.
- CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 20.
- Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. április 10.

- Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. május 5.
- Főtitkárság, SCAC és IFB, 148. akta, a francia követség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. szeptember 21.
- Főtitkárság, SCAC és IFB, 151. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2001), diplomáciai távirat, 2001. július 23.
- IFM (François Mitterrand Intézet), François Mitterrand-nak a csehszlovák szövetségi parlament előtt tartott beszéde a kibővített Európa kilátásairól, amely a kelet-európai országokat egy konföderáció keretében integrálná. Prága, 1990. szeptember 13.
- IFM, A köztársasági elnök Libération című folyóiratnak adott interjúja, 1988. november 22.
- IFM, François Mitterrand beszéde az Európai Parlament előtt, Strasbourg, 1989. október 25.
- KÜM (Külügyminisztérium), Franciaország, 1997, 7024. sz. dokumentum, Pierre Moscovici Kovács Lászlónak írt levele, 1997. július 7.
- KÜM, Franciaország, 1997, 10363. sz. dokumentum, Pierre Moscovici magyarországi látogatása, előkészítő feljegyzés.
- KÜM, Franciaország, 1997, 417-6. sz. dokumentum, Jacques Chirac magyarországi látogatása, a Jacques Chirac és Göncz Árpád közötti megbeszélés témái, 1996. december 20.
- KÜM, Franciaország, 1997, 6641. sz. dokumentum, Martonyi János franciaországi látogatása, előkészítő feljegyzések, 1998. augusztus 14.
- KÜM, Franciaország, 1998, 6641-3. sz. dokumentum, beszámoló Martonyi János franciaországi látogatásáról, 1998. szeptember 15.
- MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) [Archives nationales de Hongrie], Küm (Külügyminisztérium) [Ministère des Affaires étrangères], XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/8. sz. dokumentum, beszámoló Nagy Gábor nagykövet és Jean-Louis Bianco megbeszéléseiről, diplomáciai távirat, 1989. november 17.
- MNL-OL, Küm, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/9. sz. dokumentum, Nagy Gábor nagykövet megbeszélése Jacques Blot-val, diplomáciai távirat, 1989. november 22.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, 1989. február 15.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104/6. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, Jacques Attali és Vass László megbeszélései, 1989. február 17.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00547. sz. dokumentum, Grósz Károly franciaországi látogatása.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, beszámoló Élisabeth Guigou magyarországi látogatásáról, 1991. február 7–8.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, Élisabeth Guigou megbeszélései Magyarországon, 1991. február 7–8.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1992, 18. akta, 002249. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, 1992. július 7.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001067/1. sz. dokumentum, „Franciaország álláspontja az EU-ról és a NATO-ról”, Szávai János és Jean Vidal megbeszélése, diplomáciai távirat, 1993. október 18.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001245/4. sz. dokumentum, „Az új francia külpolitika kialakulása”, a nagykövet feljegyzése, 1993. április 21.

- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994, 16. akta, 002199. sz. dokumentum, a nagykövet éves jelentése, 1994 június.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994, 18. akta, 002121/1. sz. dokumentum, feljegyzés Franciaország közép-kelet-európai politikájáról.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001373/1. sz. dokumentum, „Jacques Chirac európai és biztonsági politikája”, 1995. május 10-i feljegyzés.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001812. sz. dokumentum, „Az új francia elnök és a francia–magyar kapcsolatok”.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 002773/2. sz. dokumentum, Horn Gyula franciaországi látogatása, „Franciaország európai politikája”, 1995. november 13-i feljegyzés.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Tóth Lajos, a magyarországi nagykövetség első titkára éves beszámolója, 1990. május 23.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Szathmáry György, a magyarországi nagykövetség első tanácsosának éves beszámolója, 1990. május 23.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-k, Franciaország, 1992, 28. akta, 6858. sz. dokumentum, François Mitterrand Chaillot-palotában tartott beszéde, „A nemzetiségek vagy Európa”, 1992. február 29.
- Szóbeli közlés: Thomas Schreiber és a szerző beszélgetése, 2011. december 8.
- Szóbeli közlés: Thomas Schreiber és a szerző beszélgetése, 2011. december 9.
- Szóbeli közlés: Thomas Schreiber és a szerző beszélgetése, 2011. december 10.